

BØGER DER GIK DEN ANDEN VEJ HISTORIEN OM HVAD DER BLEV AF DET KONGELIGE BIBLIOTEKS DUBLETTER

Fund og Forskning, Bind 37 (1998)

Link til pdf:

http://img.kb.dk/tidsskriftdk/pdf/ffo/ffo_1998_37-PDF/ffo_1998_37_101246.pdf

Link til webside:

<http://tidsskrift.dk/visning.jsp?markup=&print=no&id=101246>

pdf genereret den : 22/5-2008

BØGER DER GIK DEN ANDEN VEJ
HISTORIEN OM HVAD DER BLEV AF
DET KONGELIGE BIBLIOTEKS DUBLETTER

AF

HARALD ILSØE

Når et bibliotek sankes til hobe ved erhvervelser af det ene store privatbibliotek efter det andet, samler der sig lag af dubletter, hvis tilstedeværelse kun toleres, så længe der er plads. I Det kongelige Bibliotek har dubletforekomster udgjort et problem frem til dette århundrede, lige siden Frederik III ved sin regeringstiltrædelse 1648 overtog, hvad der var bevaret af bøger i kongefamiliens eje, og forenede dem med sit eget bibliotek. I bibliotekets første halvandethundrede år indgik ved gave, køb eller krigserobring en række bogsamlinger kulminerende 1796 med købet af P.F. Suhms bibliotek på ca. 85.000 bind, alle med dubletansamlinger som følge, og ganske vist mindskedes denne form for tilvækst betydeligt i 1800-tallet, men en gennemgribende katalogisering af bestanden førte samtidig til identificering af adskillige hidtil oversete dubletter. For de danske bøgers vedkommende var dubleringen tilmed lovbestemt. Siden 1697 var der foreskrevet pligtaflevering til biblioteket af alle bøger trykt i København i flere eksemplarer, oprindelig i fem, fra 1732 i tre, og derpå 1781/1783-1927 af bøger trykt i hele det danske rige i to eksemplarer.

Hvordan biblioteket har forvaltet de store dubletmængder er et ikke uvæsentligt aspekt af dets historie med forgreninger til den øvrige dansk-nordiske bibliotekshistorie. Ved dubletudskillelser har Det kongelige Bibliotek direkte eller indirekte formidlet betydelige ældre bogmasser til andre biblioteker, en del spredt til private bogsamlere via auktioner, andet skænket til offentlige biblioteker som universitetsbiblioteket i København og universitetsbiblioteket i Oslo, der ved oprettelsen i 1811 fik lagt grunden til sin bestand af ældre bøger ved overførelse af en de største dubletmængder, der er udskilt samlet i Kgl. Bibl.s historie. Disse afhændelser er således blevet en del af mange bibliotekers historie, men med de mange bøger plukket ud af bibliotekets

ældste og ældre bestand er der også skabt et provenienshistorisk problem for bibliotekshistorikere, der ønsker at udfinde nærmere karakteristika ved de privatbiblioteker, som oprindeligt er indgået i Kgl. Bibl. Og ikke alene det. Befinder man sig i den situation, at man får en bog i hånden, hvis herkomst af en eller anden grund ønskes oplyst, er det ingenlunde givet, at den f.eks. stammer fra Frederik III's bibliotek, fordi titlen forekommer i en af de bevarede kataloger herfra. I princippet kan et hvilket som helst eksemplar, som er registreret i de ældre kataloger, senere være udskilt til fordel for et senere indgået eksemplar, identisk med det der findes i biblioteket i dag. En vis indsigt i dubletproblematikken er derfor uomgængelig for enhver, der ser sig henvist til at dykke ned i bestandens historie såvel som i spørgsmålet om, hvordan det forholder sig med det enkelte eksemplars historie, eventuelt hvor et bestemt eksemplar er blevet af.

I E.C. Werlauffs bibliotekshistorie er dubletudskillelserne frem til 1844 omtalt med vanlig omhu.¹ Hertil kan dog føjes et og andet af interesse ved påny at gå til kilderne, ligesom også litteraturen, der er fremkommet siden Werlauffs dage, kaster lys over nogle spørgsmål. Efter en gennemgang af udskillelserne og deres baggrund følger til sidst en oversigt over, hvad der er fundet bevaret af dubletfortegnelser frem til ca. 1900.

1. Ca. 1660-1750: Dubletoverskudet fra de ældste erhvervelser

Den første dubletsamling opstod, da de godt 11.000 bind, der i begyndelsen af 1660'erne befandt sig i Frederik III's eje, blev samordnet i en fælles opstilling inddelt efter sprog og fag. Katalogen herover, E 6 i KB's arkiv, omfatter foruden den egentlige kongelige bogsamling to privatbiblioteker erhvervet af kongen, Mogens Friis' bibliotek på ca. 2000 bind købt engang i 1650'erne og rigshofmester Joachim Gersdorffs bibliotek på 7761 bind, der var modtaget 1661 som testamentarisk gave. Ved samordningen blev de fleste af dubletterne udtaget og registreret i en særskilt dubletfortegnelse, der ligesom hovedkatalogen er dateret 1663 og omfatter ca. 1170 numre, hovedsagelig udenlandske bøger og værker. Denne dubletsamling skænkede Christian V 1671 til *Peder Schumacher Griffenfeld*, efter at han var fratrådt som bibliotekar, og da dubletfortegnelsen fulgte med gaven, er den havnet i

¹ E.C. Werlauff: *Historiske Efterretninger om det store kongelige Bibliothek, Anden forøgede og fortsatte Udgave*, Kbh. 1844.

'Griffenfelds Sager' i Rigsarkivet. En fotokopi findes i KBs arkiv (se oversigten nedenfor nr. 1). Ingen eller kun få af bøgerne er formentlig bevaret, for efter Griffenfelds fald blev hans bibliotek udbudt til salg på en auktion berammet til 16. juni 1679 (trykt katalog bevaret), men brændte forinden med Hans Nansens gård på Slotsholmen, hvor det stod opstillet.²

Dubletfortegnelsen af 1663 indeholdt næppe dubletter fra Laurids Ulfeldts bibliotek på ca. 2600 bind, som Frederik III erhvervede ca. 1662-65, og slet ikke fra Peder Scavenius' bibliotek på ca. 5800 bind købt 1665. Men inden Griffenfeld i 1672 fik dubletsamlingen overdraget, skal den være forøget med ca. 250 bind,³ som må være fremkommet ved at sammenholde denne nye tilvækst med bestanden. Processen har sat sig spor i den nævnte hovedkatalog i form af enkelte notater om bøger fra Ulfeldts og Scavenius' biblioteker, der har erstattet gamle eksemplarer. Når en bog ifølge notatskriveren hidrørte 'ex Bibliotheca Parsbergiana' eller lignende, stammede den fra Ulfeldts bibliotek, idet en bror til Ulfeldts enke, Enevold Parsberg, optrådte som mellemhandler ved salget og altså har været opfattet som sælgeren. Notaterne viser, at det tidligt har været grundliggende praksis at konferere eksemplarerne, det allerede eksisterende og det nytilkomne, med hinanden for at tage stilling til, hvilket af dem der var i bedste stand og derfor skulle beholdes, og hvilket der burde udskydes som dublet. Dvs. når kilderne i almindelighed taler om dubletter fra denne eller hin samling, betyder det ikke nødvendigvis eksemplarer fra den pågældende samling, men i princippet kun dubletter fremkommet ved indlemmelsen af samlingen.

Til kriteriet 'i bedste stand' kom kriteriet 'i bind med kongeligt monogram'. Fra 1665 blev en række bøger omindbundet i biblioteksbind med Frederik III's (og senere de følgende kongers) monogram på ryggen, og hvad enten der var tale om bøger i disse biblioteksbind eller mæcenatseksemplarer med kongeligt ejermonogram på bindsiderne, blev det så vidt muligt undgået at udskifte dem med andre. Havde et andet eksemplar også interesse, f.eks. på grund af et pragtbind eller en

² Werlauff (note 1), s. 49f, og Carl S. Petersen i *Fund og Forskning* I, s. 32; bibliotekets brand i Hans Nansens gård er omtalt i *Uddrag af Biscop Jens Bircherods historisk-biographiske Dagbøger*, udg. ved Christian Molbech, Kbh. 1846, s. 197.

³ Werlauff (note 1), s. 49 note y (uden kildeangivelse; det nævnte reskript indeholder intet herom).

forfatterdedikation, valgte man undertiden at beholde begge eksemplarer. Nærmere overvejelse af spørgsmålet foreligger først skriftligt belyst i forbindelse med en dubletauktion afholdt 1786 (nedenfor s. 28-31)

Frasorteringen af dubletter kan ikke have været afsluttet, da Grif-fenfeld fik sin part, og da der også under Christian V blev gjort hele samlingskøb af henholdsvis Herman Mejers bibliotek på 3825 bind og Esaias Pufendorfs på ca. 2600, lagde det ikke ringe beslag på bibliotekarernes arbejdskraft at få sammenholdt de mange bøger og værker indbyrdes og med bøgerne i den gamle bestand for at udsondre, hvad der ophobede sig af overflødige eksemplarer siden 1663. Det blev bibliotekar J.C. Wolfen, der med hjælp fra et par studentermedhjælpere fik bragt en katalog i stand, så de identificerede dubletter kunne sættes på auktion i København. Afholdelsen var ifølge titelbladet berammet til nov. 1723, men blev udskudt til marts 1724.

Den trykte auktionskatalog er karakteristisk for bibliotekets dublet-auktioner anonym, men i to bevarede eksemplarer, begge forsynet med gennemskudte blade med tilskrevne købernavne og priser, er på titelbladet tilføjet med blæk: „Ex Bibl. Regia” (nedenfor nr. 2). Katalogen omfattede 2555 bind fordelt på 1205 folianter, 499 kvarter, 642 oktaver og 209 duodecer. I sig selv er katalogen interessant ved at præsentere et dubleret udsnit af bibliotekets daværende bestand, men tilskriverne gør den også til et kildeskift til en række privatbibliotekers historie. Alle de kendte bogsamlere mødte frem ved auktionen, også bibliotekar Wolfen selv foruden flittige købere som Christen Worm, Vincents Lerche, Niels Foss og den unge grev Danneskiold. Niels Foss hjemførte bl.a. for 2 rigsdaler og 2 mark en samling grammatiske afhandlinger af Nonius Marcellus, Pompeius Festus og Marcus Terentius Varro, udgivet i Venezia 1490 (fol. nr. 401 i katalogen). Eksemplaret blev indbundet i et spejlbind med Fosses våben på ryggen, erhvervedes senere af Otto Thott, og da Thotts inkunabelsamling efter hans død 1785 tilfaldt Kgl. Bibl., vendte eksemplaret tilbage og udgør nu inkunabel nr. 2930. Ikke alle bøgerne blev solgt, således ikke hele to eksemplarer af Hartmann Schedels berømte verdenskrønike trykt i Nürnberg 1493 (fol. nr. 45 og 435). En enkelt bog blev trukket tilbage. Ud for nr. 157 i fol., Caspar Danckwerths ‘Newe Landesbeschreibung der zwey Hertzogthümer Schleswich und Holstein’ (1652), står i det ene katalogeksemplar (eks. 2) noteret: ‘udleveret til Kongen’. Skønt der blev en usolgt rest tilbage, indbragte salget den ganske pæne sum af 3515 rigsdaler. Fratrullet omkostninger skulle nettoudbyttet på

3507 rigsdaler indbetales til kongens kasse, men endnu ved Wolfens død 1730 var han i restance for en del af beløbet.⁴

Nogle dubletter var udgået ved tidligere lejlighed. Et ukendt, men efter alt at dømme beskedent antal danske dubletter var i slutningen af 1690'erne afstået ved byttehandel med det franske nationalbibliotek,⁵ og Christian V lod i kongelig gavmildhed nogle dubletværker udlevere til bogsamlere, der havde meldt sig som liebhavere. Ifølge journalsag A 8 nr. 2 skænkedes 'zwey philosophische tractatus des Julii C. Vanini' ved kgl. resolution 1696 til Wolfens ven, professor *Joh. Georg Grævius* i Holland. Gennem Wolfen afgav Grævius bud på danske bogauktioner, men havde ikke haft held til af erhverve disse bøger på auktionen over Just Høgs bibliotek, og da han løbende forærede kongen de udkomne bind af sit bekendte værk 'Thesaurus antiquitatum Romanarum', var det ikke vanskeligt for Wolfen at udvirke tilladelsen.⁶ Ved endnu en resolution, der foreligger som A 8 nr. 4, skænkede Christian V 1699 'achtzehn tomos des corporis historiae Byzantinae zu Paris gedruckt' til oversekretær *Matthias Moth*. Andre lignende foræringer kan have fundet sted uden at have sat sig spor i bibliotekets arkiv.

Wolfen erklærede 1720, at auktionskatalogen havde ligget længe klar i manuskript,⁷ men der var sikkert arbejdet videre med den, inden

⁴ Indbetaling til Partikulærkammeret af 2829 rigsdaler er noteret i regnskabet for 1724 med oplysning om at udbyttet var 3507 rigsdaler, og at auktionen fandt sted i marts (dieses Jahres). Anmærkning til Partikulærkammerets indtægtsregnskab for 1730 om at der stadig manglede indbetaling af 678 rigsdaler, Rigsarkivet.

⁵ Werlauff (note 1), s. 92, jvf. 109.

⁶ Breve fra Grævius til Wolfen med omtale af auktionskøb i *Gl. kgl. Saml.* 2135 4to.

⁷ Chr. Bruun: *Frederik Rostgaard og hans Samtid II*, Kbh. 1871, s. 95: 'was die Doubletten angehet, habe ich albereit vor vielen Jahren verrichtet, einen Catalogum von solchen Büchern verfertiget ...'.

På de følgende sider: Opslag fra den i 1723 trykte katalog over dubletauktionen afholdt 1724 med tilskrevne købere og priser i rigsdaler, mark og skilling (eks. 2). Abraham Lehn, justitsråd Niels Foss, grev Christian Danneskiold og gehejmeråd Vincents Lerche er kendte bogsamlere. *Rothe* var boghandler Johan Christian Rothe, der som kommissionær købte talrige bøger og værker. *Amders* var måske skriver, senere fuldmægtig i rentekammeret Johannes Ambders, der ifølge tilskrift i eks. 1 boede 'hos Bertel Jacobsen Müller i lille Færge-Stræde', mens *Wøldike* antagelig var Marcus Wøldike, daværende alumne på Valkendorfs Kollegium og medhjælper ved Det kongelige Bibliotek, senere professor i teologi. De usolgte bøger blev 1730 skænket til universitetsbiblioteket.

630	ubvot			
90	Amderg.	---	2	—
41	ubvot	---		
42	Woldike.	---	2	2
43-42	Abraham Leen	---	14	— 8
45	Rothe	---	5	5 15
46	ubvot			
47	Justitz R. Fosstet aff.	---	3	4 8
48	ubvot			
49	Justitz R. Fosstet aff.	---	—	4 —
50	Jens Danneskiold.	---	4	— —
51	Geheimr. Leene Jett aff.	---	✓	4 4
			29	3 51

den gik i trykken. I 1721 erhvervedes Christian Reitzers store bibliotek på ca. 17.000 bind, og købet blev afsluttet med den bagtanke, at den uundgåelige dubletmængde skulle sælges og provenuet ved salget modregnes i prisen. I 1729, da der blev optaget en katalog over hele Det kongelige Biblioteks bestand, var alle folianterne fra Reitzers bibliotek indlemmet i hovedsamlingen, og det ser ud til, at en del af foliantdubletterne var frasorteret så tidligt, at de nåede at komme med i auktionskatalogen. Herfor taler ikke alene, at antallet af folianter var påfaldende stort i forhold til de øvrige formater, langt større end sædvanligt i samtidige biblioteker der blev udbudt på auktion, men også, at langt størstedelen af disse var historiske bøger og værker, og Reitzers bibliotek var netop altovervejende et historisk fagbibliotek. Mange af titlerne genkendes fra Reitzers katalog (bevaret i E 15), og selv om titelsammenfald ikke i sig selv er noget bevis, kan der peges på enkeltheder som at Antoninus Florentinus' 'Chronicon', Nürnberg 1491 (fol. nr. 2-4), næsten kun kan være identisk med Reitzers eksemplar, ligesom et sæt af 'Corpus historiae Byzantinae', der indgik med Reitzererhvervelsen, formentlig har foranlediget dubletten registreret i katalogen som nr. 857-82 i folio, da biblioteket jo allerede tidligere havde skilt sig af med et dubleteksemplar, det kongen skænkede Matthias Moth. Sammen med en anden bog om byzantinsk historie opnåede værket auktionens højeste bud, 200 rdl. betalt af boghandler Rothe som kommissionær for en ukendt kunde. Til sammenligning gik Johan Blaeus prægtige 'Atlas Major', Amsterdam 1662, i 11 bind - ligeledes suppleret med endnu en bog - for 125 rdl. til overhofmester Otto Blome (fol. nr. 159-70). Også i dette tilfælde fandtes værket i Reitzers bibliotek (E 15 I, bl. 37: Vol. XI. Chart. max.).⁸

Med 1724-auktionen var dubletspørgsmålet dog langt fra løst, og da Andreas Hojer 1729 blev vicebibliotekar og året efter Wolfens efterfølger som bibliotekar, blev der ryddet op i bestanden. I april 1730 rapporterede Hojer til kongen, at han havde forefundet 'über 590 ausgeschossene Doubletten in Folio und 450 andern Format, so von der 1723 angestellten Auction übrig geblieben, theils auch von geringen Werth oder incomplet sind. Ausser diesen werden sich mehr als Ein tausend Doubletten bey Wegsetzung der auf der Galerie von 8 Jahren her stehend 14.000 Reitzerschen, Güstrowischen und Pufendorfschen Bücher finden; und endlich liegen viele hie gedruckte Geistliche, Gesang- Gebeth- Schulbücher, Verordnungen und andre Piecen

⁸ Der henvises til en kommende afhandling om Reitzers bibliotek.

ungebunden in duplo, ja zum theil wohl funffmahl, welche der Königlichen Bibliothec nichts nützen'.⁹

Hojers tal for folianterne, der var blevet tilovers fra auktionen, stemmer på ingen måde med det forhold, at salgsnotaterne i de to eksemplarer af auktionskatalogen kun udviser en rest på 126 usolgte foliantbind. I mellemtiden var der uden tvivl sket det, at der som følge af den fortsatte indordning af folianterne fra Reitzers samling var udskilt yderligere en række dubletter, som så var blevet opstillet i tilslutning til restpartiet fra auktionen. Reitzers bøger kunne vanskelig udpeges med vished, fordi Reitzer ikke havde forsynet dem med sit ejermærke, og da forholdet mellem Andreas Hojer og bibliotekar Wolfen iøvrigt var så dårligt, at de to herrer knap nok var på talefod, beroede Hojers viden om forholdene antagelig på egne slutninger. De Pufendorfske dubletter hidrørte fra købet af Esaias Pufendorfs bibliotek 1690, og med de Güstrowske bøger sigtedes der til en auktion i Güstrow 1719 over det mecklenburgske fyrstebibliotek, hvor der blev købt 337 numre, vistnok uden bibliotekarens mellemkomst, hvad der forklarer, at købet omfattede en del dubletter. De 'her trykte' bøger og pjecer i 2 til 5 eksemplarer var danske tryk indgået ved den siden 1697 påbudte pligtaflevering i fem eksemplarer, åbenbart ikke just værdsat af Hojer for deres indhold.

Hojer ønskede nu de nævnte dubletter solgt ved en ny auktion for at kunne bruge det indkomne beløb til indbinding og anskaffelse af andre bøger, men Frederik IV ville det anderledes. Det gamle universitetsbibliotek var gået til grunde ved den store brand i København 1728, og kongen resolverede 1730, at alle dubletterne, de danske dog selvsagt kun hver i ét eksemplar, skulle skænkes til dets genetablering. Overførslen til *universitetsbiblioteket* fandt næppe sted før i begyndelsen af 1732, da indretningen af den nye bibliotekssal var færdig, og samlingen blev i mellemtiden forøget, idet Hojer arbejdede videre med en revision af kvarterne og de mindre formater endnu et halvt års tid, inden han fik sin afsked.¹⁰ Til de angiveligt godt 2000 bøger samt 2-300 pligtafleverede eksemplarer skal derfor lægges endnu et antal dubletter, så donationen løseligt kan anslås at have bestået af mindst 3-4000 bind. Da der ikke findes nogen fortegnelse over den, er sammensætningen stort set ukendt bortset fra, at den jo bl.a. må have bestået af

⁹ *Historiske Samlinger og Studier*, udg. af Holger Rørdam, III, Kbh. 1898, s. 178.

¹⁰ En afhandling om Hojers bibliotekarvirksomhed er under trykning i *Bibliotekshistorie* 5.

Gaveetiket som universitetet lod fremstille og indklæbe på bindets inderside i dubletterne fra Det kongelige Bibliotek. Etiketten findes i to eller flere udformninger og størrelser, så den kunne stå i rimeligt forhold til bogformatet. Det viste eksempel sidder i Caspar Schütz: 'Historia rerum Prussicarum', Zerbst 1592, et af de eksemplarer som ikke blev solgt på dubletauktionen 1724 (katalogens nr. 648 i folio).

de bøger, som i 1723-katalogen står noteret som usolgte. Men da universitetet ved indlemmelsen lod indklæbe en typografisk udsmykket gavemærkat i bøgerne med teksten 'Ex Donatione Regia An. MDCCXXX', lader bøgerne sig stadig identificere i det omfang de stadig er til stede i biblioteket. Derudover bærer adskillige proveniensmærker, som viser deres tidligere tilhørshold til biblioteker indgået i Kgl. Bibl.¹¹ Fra den nyeste tid var der bøger, der havde tilhørt den svenske adelsfamilie Coyet og tilfaldt Kgl. Bibl. som krigsbytte fra Skåne 1710, og en række bøger med hertug Ulrik af Mecklenburgs exlibris var dubletter, der stammede fra det omtalte auktionskøb i Güstrow (jvf. katalog herover i E 16).

Bidrag til en rekonstruktion af donationen vil kunne hentes fra en

¹¹ Eksempler herpå er fremdraget af O. Walde i *Nordisk tidskrift för bok- och biblioteksväsen* XIX, 1932, s. 8 n. 3, 14, 24 n. 2, 53 n. 4 og s. 57-59; adskilligt flere findes i hans efterladte samlinger, se *Ms. Phot.* 121 fol.

ufuldstændigt bevaret katalog fra ca. 1753, der findes i universitetets arkiv i Rigsarkivet. Ud for titler på bøger, der var forsynet med gavemærkaten, er tilføjet donatoroplysningen: 'Rex'.¹² Som bekendt er bestanden i dette århundrede blevet splittet, i hovedsagen således at den humanistiske og samfundsfaglige litteratur findes i den del af universitetsbiblioteket, der nu organisatorisk er forenet med Det kongelige Bibliotek, mens den naturvidenskabelige og medicinske litteratur udgør den ældste hovedstamme i Danmarks Natur- og Lægevidenskabelige Bibliotek. Men også universitetsbiblioteket har holdt dubletauktioner, og bøger fra 1730-gaven er dermed sendt videre på vandring. F.eks. købte bogsamleren, den senere gehejmearkivar C.F. Wegener ind på en dubletauktion afholdt 1829, og nogle er så ved århundredskiftet indgået med hans bibliotek i Statsbiblioteket i Århus. Fra 1730-gaven ejede universitetsbiblioteket også en enkelt inkunabel, som må være udskilt som dublet ved en fejltagelse (hvis det ikke er gavemærkaten, der er indsat ved en fejltagelse). Den vendte tilbage til Kgl. Bibl. 1930 ved overførslen af universitetsbibliotekets inkunabelsamling og udgør nu inkunabel nr. 2054.

Tilbage i Kgl. Bibl. fandtes endnu en del overskydende eksemplarer af de pligtafleverede danske tryk, alle i rå materie, dvs. bestående af ufoldede ark. Dem havde Hojer juli 1730 opnået tilladelse til at sælge til fordel for bibliotekskassen, men nåede ikke så vidt, før han blev afskediget. Først i Hans Grams tid som bibliotekar (1730-48) blev de solgt på en auktion, der fandt sted 18. april 1735. Den trykte katalog synes ikke bevaret, men auktionen er omtalt i et regnskabsbilag, hvoraf det fremgår, at salget indbragte 125 rigsdaler og 3 mark. På efterspørgslen havde det nok hjulpet, at flere bogtrykker- og boghandlerlagre i 1728 gik op i luerne. Minus omkostninger, 3 rigsdaler til katalogens trykning og 5 til salærer m.v., blev nettoudbyttet godt 117 rigsdaler, som anvendtes til indbinding og køb af nye bøger. Forinden havde den franske gesandt i Danmark, bogsamleren grev Plélo, der var interesseret i dansk litteratur, fået lejlighed til at forsyne sig med eksemplarer i delvist bytte med 'Mémoires de l'Académie des Sciences' i 36 kvartbind. De var efter Hans Grams mening 'meget skøn conditionerede' og det eneste sæt af rækken, som indtil da var nået til Danmark.¹³

¹² Karsten Christensen i *Bøger Biblioteker Mennesker. Et nordisk Festskrift tilegnet Torben Nielsen*, Kbh. 1988, s. 64.

¹³ Udgiftsbilag nr. 630 til Partikulærkammerets regnskab for 1736 (dubletauktionen) og udgiftsbilag nr. 308 til regnskabet for 1733 (grev Plélo), Rigsarkivet.

Alligevel var dubletudtagningerne ikke foretaget til bunds og kunne også vanskeligt være det, når der ikke forelå nogen alfabetisk katalog, og mange skrifter iøvrigt stod gemt i samlingsbind. Gram gennemgik bestanden endnu en gang og indberettede 1741 til kongen:

'Jeg haver i allerunderdanigste Lydighed til ... Deres Majst. Befaling igiennemgaaet det hele kongelige Bibliothek, og det Bog for Bog selv med egne Øine examineret; hvorved jeg har udfundet saa mange Doubletter, som paa den herhos allerunderdanigst følgende Liste ere opskrevne, nemlig 84 i Folio, 104 i Qvarto, 616 i Octavo og 113 i Duodecimo: Uanseet at en lige Revue af Bibliotheket er skeet udi Aarene 1723 og 1724 ved daværende Bibliothecarium Sl. Etatsraad Wolf, men maaskee ikke med saa stor Attention som nu. Imidlertid maae jeg og allerunderdanigst sige, at der stikker vel hist og her nogle flere af samme Slags, nemlig tillige med andre Auctores bag eller for i Bindene indbundne, at forstaae de gamle Pergamentsbind, der ved *Scavenii*, *Greve Mogens Frises*, *Pufendorfs* og *Reitzers* Collectioner ere indkomne og ofte indeholde 2, 3, 5 à 6 Pièces i eet og samme Bind. Udaf saadanne haver jeg vel seendes og med Flid en Deel forbigaaet, af Aarsage, at de meesteparten befandtes af saa ringe Værdie, at, naar samme vare blevne separerede og fraskaarne, skulde det, som for den nem ved Auction lucreredes, ikke engang forslaae til at bekoste nye Bind til de andre, der maatte beholdes, eftersom disse igien behøvede paa nye at bindes. Skulde alligevel D. K. M. behage, at disse sidstommeldte ogsaa skulde separeres (hvilket jeg nægter ikke jo at have vovet med saa mange, som jeg var forsikret om at kunne betale nyt Bind til de beholdne), saa kan og saadant allerunderdanigst vorde efterlevet ved en anden Revue af Bibliotheket, og derover en nye Auction herefter vorde holdet'.¹⁴

Med andre ord: som hovedeksemplar regnedes det, der var selvstændigt indbundet, mens samme bog indbundet i et samlingsbind var dubleteksemplaret, der kun blev udløst af bindet, hvis bogen ved salg skønnedes at kunne indbringe en sum, der kunne betale en indbinding af dets resterende indhold, naturligvis forudsat at ikke også dette bestod af doubletter. Endnu findes der i Kgl. Bibl. doubletter i samlingsbind, som på grund af dette ræsonnement er sluppet helskindet gennem samtlige faser i dubletudskillelsernes historie, f.eks. bind med juridiske skrifter fra 15-1600-tallet, der ses indgået med Herman Mejers bibliotek 1673 og unægtelig vanskelig kunne tænkes indbringende

¹⁴Werlauff (note 1), s. 137f.

ved salg. Nogle af dem ses registreret i bibliotekets katalogapparat, dog sjældent i pladskatalogen, men hyppigt kun med en 'se også henvisning' i den alfabetiske katalog. Derudover findes der en del 'skjulte' dubletter, som ikke er registreret nogetsteds. De ses højst forsynet med blyantspåtegningen 'dublet' eller 'in duplo' på første blad som forklaring på, at skriftet ikke er registreret. Som følge af denne fordums påholdenhed har biblioteket ikke fuldt overblik over, hvilke erstatningseksemplarer der står til rådighed, såfremt et registreret eksemplar viser sig at være bortkommet.^{14a}

De af Hans Gram mønstrede dubletter, ialt 917 numre, blev solgt på auktion 1742. To eksemplarer af katalogen med tilføjede købere og priser findes i KBs arkiv med signaturen E 23 (nedenfor nr. 3). Blandt køberne gjorde navnlig Hans Gram og Otto Thott sig gældende, førstnævnte sikkert til dels som kommissionær, og salget indbragte 250 rigsdaler. Af det ikke særlig spændende indhold kan f.eks. anføres Jesper Brochmands latinske ligprædiken over Christian IV i to eksemplarer, det ene på stort papir og indbundet i sort fløjl, og en enkelt inkunabel, Werner Rolevincks 'Fasciculus Temporum', 1490, i uindbunden stand (henholdsvis fol. nr. 96-97 og 71 i katalogen). Ligesom ved 1724-auktionen blev bl.a. et dubleteksemplar af Danckwerths 'Landesbeschreibung' holdt tilbage, denne gang ved en kgl. ordre, inden katalogen gik i trykken. Værket skildrede hertugdømmernes statsretslige forhold på en måde, der var i strid med den officielle danske opfattelse, og Christian VI lod tilmed dets omsætning på bogmarkedet begrænse ved diskrete opkøb, når det fandtes udbudt på auktion.¹⁵

2. Ca. 1750-1790: Dubletterne fra Gottorp og fornyet oprydning

Med Hans Grams gennemgang af bestanden sluttede de første runder af oprydningen i den gamle bestand. En ny stor tilvækst fandt sted, da Gottorp blev erobret 1713 under Den store nordiske Krig, og det be-

^{14a} I ikke noteret sammenhæng er f.eks. set et samlingsbind med samtidige skrifter af Luther, der blot var betegnet som dubletter. - Noget andet er, at det ved uagtsomhed er hændt, at samlingsbind ikke er katalogiseret til bunds. Et oktavbind med Borgn. Cavaleanus: 'De tutore et curatore', Frankfurt 1602 (kat. 101-143) rummer således yderligere tre juridiske skrifter, hvoraf de to er ukatalogiserede, uagtet de ikke er dubletter. Dette synes også overset ved den såkaldte stregkoderevision.

¹⁵ Werlauff (note 1), s. 135 note t og 139 med omtale af et eksemplar købt på auktion 1740; et andet auktionseksemplar lod kongen købe 1738, se udgiftsbilag nr. 175 til Kabinetsskassen for 1738, Rigsarkivet.

tydelige Gottorperbibliotek tilfaldt den danske krone. I årene 1735-49 blev det overført til København, først de godt 350 håndskrifter og derpå dets ca. 10.000 bøger. Håndskrifterne blev uden videre indlemmet i Kgl. Bibl., mens det ved kgl. reskript af 9. maj 1749 blev bestemt om bøgerne, 'at deraf først til Vores Kongelige Bibliothèque skal udtages de Bøger, som der ikke skulde findes, og dernest til vores eget Haand Bibliothèque afleveres de, som der ey haves; Hvorefter Vi allernaadigst ville have skienket den øvrige Rest til Sorøe Ridderlige Academie'.¹⁶ Frasorteringen forløb hurtigt. 1750 blev dubletterne til *akademibiblioteket i Sorø* sendt afsted på 50 bøndervogne, hvad der først turde være sket, efter at dubletterne til *Kongens håndbibliotek* var stillet til side. Over disse havde kongen imidlertid forlangt, at bibliotekar Møllmann skulle affatte en fortegnelse, og først 1754, efter at denne var forelagt Frederik V til gennemsyn, blev håndbibliotekets part afleveret (kvittering for modtagelse af fortegnelsen i A 8 nr. 53). Fortegnelsen er formentlig ligesom de afleverede Gottorperbøger gået tabt, da håndbiblioteket gik til grunde ved Christiansborgs brand 1794, og hvad der kom til Sorø, brændte ved akademiets brand 1813 bortset fra måske en bog eller to eller eksemplarer, som akademiet måtte have skilt sig af med ved tidligere dubletauktioner. Herfra og fra Kgl. Bibl.s senere dubletauktioner kan enkelte eksemplarer være kommet i privateje.¹⁷ Om en bog fra Gottorperbiblioteket i det nuværende kongelige håndbibliotek er en reddet stump fra det gamle lader sig næppe afgøre.^{17a}

Der er ingen grund til at tro, at Møllmann viste større nidkærhed ved konfereringen af Gottorperbøgerne med den eksisterende be-

¹⁶ Sjællandske Tegnelser, Rigsarkivet.

¹⁷ Eksempler på privatejede Gottorperbøger i C.J. Ballhausen og Paul Johansen: *Thesaurus Librorum Danicorum 17. århundrede*, Kbh. 1990, nr. 673, og *Bibliotheca Quarnforsiana*, Uppsala 1946, s. 61 nr. 300 med afbildning af bindet på planche. Under et besøg i Sorø ca. 1930 har bibliotekshistorikeren O. Walde noteret en polyglotbibel udg. i flere bind af Bryan Walton 1657, der stammer fra Gottorp, og i Odense Katedralskoles bibliotek så han et eksemplar af Athanasius Kircher: 'Musurgia universalis', Rom 1650, i gottorperbind og med en kort dedikation fra forfatteren til hertugen af Gottorp (*Ms. 121 Phot. fol.*, læg 10, bl. 45 og læg 11, bl. 7). Sidstnævnte var stemplet med Kgl. Bibl.s dubletstempel og solgtes på auktionen i 1786 (= fol. nr. 118 i den trykte katalog); det i Kgl. Bibl. bevarede eksemplar er i Frederik III-bind og har tilhørt Peder Scavenius.

^{17a} Klaus Kjølse: *Hendes Majestæt Dronningens Håndbibliotek 1746-1996*, Odense 1997, s. 30f.

stand. Da Kgl. Bibl. er i besiddelse af ganske mange bøger i de typiske Gottorperbind af brunt skind udsmykket med det gottorpske fyrstevåben i forgyldning på siderne, er det sandsynligt, at han ikke alene har indlemmet bøger, som ved et nøjere eftersyn havde vist sig at være dubletter, men også valgte at lade eksemplarer fra Gottorp erstatte mindre interessante eksemplarer, som biblioteket havde i forvejen, så det blev disse, der kom som dubletter til Sorø. I denne retning peger bl.a. den omstændighed, at der befandt sig Gottorperbøger blandt de senere afhændede dubletter. Særligt hensyn har der åbenbart været taget til eksemplarer med håndskrevne dedikationer m.v., for Kgl. Bibl. ejer flere dubletter, hvoraf det ene eksemplar bærer dedikation til Christian IV eller Frederik III, det andet til den samtidige regent på Gottorp.¹⁸ Men ikke alle bøgerne var indbundet i de karakteristiske Gottorperbind, og selv om der bl.a. er bevaret gamle kataloger og fortegnelser over forsendelserne til København, vil det være en noget nær umulig opgave at opgøre, hvor meget der måtte være henholdsvis bevaret og udskilt/tabt af dette fyrstebibliotek, der var grundlagt længe før Frederik III's og er skildret andetsteds i denne årgang.

I Møllmanns tredive år lange bibliotekartid (1748-78) indgik der ud over bøgerne fra Gottorp kun udenlandske dubletter som medløbere ved auktionskøb eller ved deciderede fejkøb, og da regeringen 1774 i ønsket om at ophjælpe universitetsbiblioteket i Kiel forespurgte, om Kgl. Bibl. kunne bidrage med dubletter, lød Møllmanns svar, at alle dubletter i Frederik Vs tid var afleveret til håndbiblioteket og Sorø (A 8 nr. 88). I stedet blev der sammensat en dubletgave på ca. 1750 bind fra Kongens håndbibliotek, som Kielerbiblioteket modtog 1775. Deriblandt befandt sig et ukomplet sæt af 'Scriptores Historiae Byzantinae', der stammede fra Gottorperbiblioteket, og da man i Kiel vidste, at biblioteket i Sorø havde modtaget bøger herfra, rettede man anmodning om at få tilsendt de manglende 18 bind fra Sorø mod at le-

¹⁸ Således har biblioteket f.eks. beholdt to eksemplarer af en tysk bibel trykt på pergament Lüneburg 1641 (pergamenttryk nr. 58) med dedikation til henholdsvis Christian IV og Frederik III af Gottorp, af 'Evangelische Kirchen Harmonie', udgivet 1645 af hertug August af Braunschweig-Lüneburg, med håndskreven gavetilskrift til henholdsvis hertug Frederik (senere Frederik III) og Frederik III af Gottorp, samt af S. Lubieniecki: 'Theatrum cometicum', Amsterdam 1668, med længere håndskreven dedikation til henholdsvis Frederik III og Christian Albrecht af Gottorp. Frederik III's eksemplar af sidstnævnte bog, hvori også er indsat dedikationsblade til prinserne Christian (V) og Jørgen, er dog senere afgivet til Danmarks Natur- og Lægevidenskabelige Bibliotek.

In Folio.

- No. 1. 2. **Bibliotheca Sacra** per Jacobum le Long. Paris 1723. 2 Vol.
- 3 **Biblia Hebraico-Latina**, Seb. Munsteri. Basil 1546.
- 4 **Biblia Sacra sex Lingvarum sive qvingve libri Mosis sex Lingvarum Ebr. Chald. Græc. Lat. Germ. Gall. Eliæ Hutteri.** Norib. 1599. læf.
- 5 **Idem lib. sex Lingvarum, in qvibus Saxonica. ibid. eod. etiam læf.**
- 6 **En rabbinss Bibel.** Amsterdam.
- 7 **En hollandss Bibel med Anmærkninger.** Dordrecht 1612.

A

8. 12

Katalogen over dubletterne, der blev solgt 1783, er trykt af Peder Horrebow, ejer af et lille trykkeri, som sikkert har afgivet billigt tryktilbud. Han har ladet første tekstsiderne oplive med en frise i træsnit bestående af en vistnok symbolladet komposition med bøger og blomsterbærende grene.

vere dubletter fra Kiel i bytte. Aktionen lykkedes, og dette lille mellemstil viser altså, at nogle af Gottorperdubletterne via det kgl. håndbibliotek er havnet i Kiel.¹⁹

Efter Møllmanns død 1778 forefandttes biblioteket i stor uorden, og den oprydning, hans efterfølgere måtte foretage, gav anledning til fremdragelse af nye dubletter. Ifølge kgl. resolution 1780 skulle den dansk-nordiske del af bogbestanden desuden udsondres i en samling for sig (nu Danske Afdeling), hvad der yderligere førte til en finkæmning af reolerne. Under dette arbejde blev en mængde samlingsbind nærmere analyseret, og da de i et vist omfang blev slagtet, for at de enkelte dele kunne placeres i deres rette sammenhæng, blev der frigivet endnu en række dubleteksemplarer (tilladelse 1782 til opløsning af samlingsbind i A 8 nr. 192). Derudover blev der ryddet op i de overflødige dubletter fra pligtasleveringen, som siden 1732 havde bestået af leveringer af alle bøger trykt i København i 3 eksemplarer.

Dubletmassen blev sat på auktion 1783 og 1786. De to trykte kataloger, som er bevaret i eksemplarer med tilskrevne priser og købere (nedenfor nr. 4 og 5), omfattede henholdsvis 2340 og 4477 numre. De indbragte tilsammen 2085 rdl., som fratrasket omkostninger tilfaldt bibliotekskassen. Blandt køberne var universitetsbiblioteket og kendte samlere som Luxdorph, Thott, Suhm og Josias Lorck. Der var vistnok for første gang blevet ryddet op i bibliotekets store samling af gratulationer til kongehuset tilbage til Frederik III's tid. Adskillige var samlet i pakker, og flere beskrives som indbundet i fløjel eller silke, et hyldestskrift fra 1731 endda 'i rødt Silketøi med Guldgaloner' (1786-katalogen, fol. nr. 175). Der var også enkelte inkunabler, hvoraf en i 1786 blev købt af Luxdorph og indbundet i et nyt spejlbind for så senere at blive taget til nåde af biblioteket igen (smst. fol. nr. 76 = ink. nr. 3424). På samme måde gik det et samlingsbind med juridiske værker, hvis første ejer havde modtaget det som gave fra bogens trykker (1783-katalogen, fol. nr. 63: 'Andr. de Isernia in usus feudorum commentaria. Frf. 1598'). Den velbevarede foliant blev købt af Suhm, vendte tilbage ved købet af hans bibliotek, og denne bog, som var indgået 1673 med Herman Mejers bibliotek, forblev nu højst rimeligt i bogsamlingen som eksemplar nr. 2. I 1783-katalogen anføres iøvrigt et par 1500-talsbøger med egenhændig dedikation fra Henrik Rantzau, den kendte

¹⁹Rudolf Bülck: *Geschichte der Kieler Universitätsbibliothek*, Eutin 1960, s. 82 om dubletterne fra Kongens håndbibliotek med henvisning til bevaret fortegnelse; s. 88 om bøgerne fra Sorø, jvf. William Norvin i *Sorø. Klostret, Skolen, Akademiet gennem Tiderne II*, 1931, s. 267f.

bogsamler og statholder i hertugdømmerne under Frederik II (kvart nr. 172-73), og i 1786-katalogen blev omsider det overskydende eksemplar af Danckwerths 'Landesbeschreibung' udbudt til salg, som hidtil var holdt tilbage (fol. nr. 186).

Især i 1786-katalogen findes der mange uindbundne danske bøger indkommet ved pligtaflevering, men dertil kom en del indbundne danica, som navnlig skyldtes, at kongen 1782 havde arvet prinsesse Charlotte Amalies bibliotek på et par tusinde bind. Det blev det følgende år overdraget til Kgl. Bibl. og rummede især dansk opbyggelig litteratur i gode og smukke bind. Den bevarede arkivkatalog over prinsessens bibliotek, E 61, er forsynet med påtegninger, hvoraf ses, hvilke bøger der ønskedes indlemmet, og hvilke der skulle anses som dubletter.

Bibliotekaren, John Erichsen, rejste ved forberedelsen af 1786-auktionen spørgsmålet, 'hvorledes der skal forholdes med de iblant dette Slags Bøger, som have Kongelige Stempler paa Bindet, af hvilke nogle ere fra de gamle Tider og nogle fra de nye, i Anledning af, at man ved Acquisitionen af Hendes Kongelige Høyhed Printsesse Charlottes Bibliothek haver faaet baade bedre og meer splendide Exemplarer end adskillige, endog af de nyindbundne, vare, hvoraf det er bleven en nødvendig Følge, at disse sidste maatte udskydes. Saavidt ieg kan skiønne, er her ikkun tre Maader: den eene, at dække Stemplerne ved at give Bøgerne, saavidt de gaae, en nye Ryg; men det vilde medtage baade Tid og Bekostning. Den anden er: at lade Stemplerne staae og allene tegne paa Titelbladet i Bøgerne: *Dupl. Bibl. Regiæ* med Salgets Aarstal, saaledes som det skedde ved forrige Doublet-Auction [1783] med Samtycke af Bibliothekets daværende Chef. Den tredie, som muelig bliver den retteste, er at lade forfærdige hertil et eget Stempel, som aftrykkes med Sort for eller bag på Titelbladet af Bøgerne, hvilket bruges i lige Tilfælde paa fremmede Stæder' (A 8 nr. 250, Erichsens årsberetning dateret 20. jan. 1786).

Det sidste forslag blev approberet af bibliotekets chef, og 1787 kunne Erichsen i sin næste årsberetning berette, at et stempel var

Titelblad med stemplet, som blev sat i bøgerne, der solgtes 1786, når de havde et monogram på bindet, der viste, at de havde tilhørt kongen eller hans familie, herunder hertugerne af Gottorp. Bogen stammer fra prinsesse Charlotte Amalies bibliotek (katalog i E 61, kvart nr. 634), anføres i auktionskatalogen som kvart nr. 393, blev købt af P.F. Suhm og vendte tilbage 1796 med erhvervelsen af Suhms bogsamling. Det i 1786 beholdte eksemplar kan i mellemtiden være bortkommet eller blev måske udmeldt som dublet ved den senere afgivelse til Norge.

Predigt
bey Gelegenheit
des Geburtstages
Des
Königs
und
der Einweihung des
Friedrichshospitals
über
die Pflichten der Unterthanen gegen gottes-
fürchtige und wohlthätige Beherrscher

von
Johann Andreas Gramer.

1786.

Copenhagen 1757.

Schm.

fremstillet og benyttet ved dubletsalget 1786. Salgsåret var bevidst udeladt: 'Stemplet indeholder allene de Ord *Dupl. Bibl. Reg.*, saa at det bestandig for Fremtiden kan bruges, hvorimod Aarstallet, som idelig forandrer sig, bliver skrevet til' (A 8 nr. 262b, dateret 31. jan. 1787). Dette det Kgl. Bibl.s ældste stempel ses benyttet i enkelte bøger, som er vendt tilbage til biblioteket efter salget (se ill. s. 29), men bøger, der er kommet i privateje, kan også have fået stemplet påtrykt i anden sammenhæng. I biblioteksreglementet af 16. dec. 1793 hedder det: 'Naar en Bog har været udlaant og leveres beskadiget tilbage, beholder Bibliotheket samme i sin Forvaring saalænge, indtil et nyt Exemplar kan blive anskaffet, og da faaer Laaneren Bibliothekets beskadigede Exemplar, mærket med *Doubletstemplet*, tilbage som sin Eiendom, hvorimod han strax haver at erstatte Beløbet af de i den Anledning forvoldte Omkostninger'.²⁰

Problemet med dubletter af synlig kongelig proveniens var gammelt og opstået ved indlemmelse af eksemplarer, hvor bindmonogrammer eller håndskrevne tilskrifter røbede, at de havde tilhørt f.eks. den regerende konge som kronprins eller var efterladt af en dronning, som det var tilfældet med Frederik IVs dronning Louise (d. 1721). Enkelte dubletter med fyrsteligt dansk bindmonogram fulgte vel med 1730-donationen til universitetsbiblioteket, men det har efter alt at dømme været en uskreven lov, at Kgl. Bibl. undlod at skille sig af med eksemplarer med håndskreven tilegnelse til konge, kronprins eller dronning, uanset om de dublerede hinanden. Jævnfør at samme bog i et vist omfang er bevaret både i et kongeligt og fyrsteligt dedikationseksemplar fra Gottorperbiblioteket. At dette så uvægerligt måtte ske, da bibliotekets samling af udenlandsk natur- og lægevidenskabelig litteratur 1918 og senere blev overført til universitetsbiblioteket, er en anden sag, men herfra var i det mindste udtrykkelig undtaget alle bøger i bind med Frederik III's mærke.

Midt i 1780'erne befandt Kgl. Bibl. sig i den situation, at det omtrent samtidig med Charlotte Amalies bibliotek havde modtaget en aflevering fra Kongens håndbibliotek, hvori der indgik mæcenatseksemplarer tilbage til Frederik IVs tid (registreret i arkivkatalogen F 1, s. 259-79). Følgelig befandt biblioteket sig i flere tilfælde i besiddelse af 2-3 veludstyrede eksemplarer af samme bog omend med forskellig prominent proveniens. Valgte man at skille sig af med et eller to af disse, der jo ud fra et brugersynspunkt var overflødige og pladsmæssigt til be-

²⁰Werlauff (note 1), s. 300 (uden kursivering).

svær, måtte proveniensen sløres, for at kongefamilien ikke skulle blive kompromitteret. Der foreligger et par antydninger af, hvordan man gik til værks.

F.eks. havde Hans Trojel 1718 sendt eksemplarer af sine trykte jubelprædikener med håndskrevne tilegnelser til Frederik IV, kronprins Christian og Frederik IVs søster Sophie Hedvig samt vel også til dronning Louise, som havde bogen i sit bibliotek.²¹ Kongens eksemplar havde sikkert længe stået i biblioteket, et eksemplar afleveret fra håndbiblioteket kan have været kronprinsens (senere Christian VI), og et eksemplar, der oprindeligt tilhørte Sophie Hedvig, stammede rimeligvis fra Charlotte Amalies bibliotek, hvori en del af Sophie Hedvigs bøger var indgået ved arv. Ved frasorteringen af dubletter valgte man at beholde kongens og kronprinsens eksemplar, men skar tilegnelsen i Sophie Hedvigs ud og indsatte den i sidstnævnte inden auktionen. Kronprinsens eksemplar (med et kronet 'C' på bindet) indeholder altså, temmelig forvirrende, to forskellige tilegnelser, mens Sophie Hedvigs eksemplar formentlig er identisk med det, der blev sat på auktion, efter at sporene af dets historie var fjernet (1786-katalogen, kvart nr. 347: nitid.). Tilsvarende er der bevaret et eksemplar af Laurids Thurahs 'Adskillige poetiske Sager', Kbh. 1721, hvori der findes håndskrevne tilegnelser fra forfatteren til henholdsvis kronprins Christian og prinsesse Charlotte Amalie. Men i dette tilfælde er det prinsessens smukke eksemplar der er bevaret, og tilegnelsen til kronprinsen der er udskåret og indsat heri. Kronprins Christians eksemplar kunne derpå diskret udbydes til salg (1786-katalogen, kvart nr. 181).^{21a}

3. Den store dublettilvækst der 1811 gik til Norge

Da der ved Otto Thotts død 1785 tilfaldt biblioteket ca. 6000 bøger trykt før 1530, indledtes en tyveårig periode med den ene store erhvervelse efter den anden, som blev bragt i hus af D.G. Moldenhawer, overbibliotekar 1788-1823. Der gjordes omfattende auktionskøb, og

²¹ *Fund og Forskning* 22, 1976, s. 110.

^{21a} Når det i note 18 omtalte eksemplar af Lubienieckis 'Theatrum cometicum' rummer selvstændige blade med dedikationer til henholdsvis Frederik III, kronprins Christian (V) og prins Jørgen, må det skyldes samme procedure, dog formentlig først iværksat ved senere lejlighed, da kun et uindbundet eksemplar er fundet solgt (1783-kat., uindb. i fol. nr. 17). Derimod har biblioteket f.eks. beholdt to eksemplarer af Laur. Beger: *Thesaurus Brandenburgicus* I, Köln 1696, med dedikationer til henholdsvis Christian V og kronprins Frederik (IV).

der blev erhvervet hele privatbiblioteker. Alene på den Thottske auktion 1786-92 købtes der for en billig penge bøger i en størrelsesorden af ca. 50.000 bind. Fra denne og andre auktioner indgik der medløbere og sikkert yderligere adskillige bøger, som biblioteket havde i forvejen, nogle vel købt i bevidstheden om, at bedre eksemplarer lod sig erhverve for en billig penge, andre ikke utænkeligt købt ved en fejltagelse, fordi bøgernes tilstedeværelse ikke altid i første omgang lod sig konstatere på grund af manglen på et egentligt katalogapparat. Den rigeste dublethøst gav dog selvsagt erhvervelserne af hele samlinger, hvoriblandt den største var P.F. Suhms, der blev købt 1796 og udgjorde en bruttotilvækst på ca. 85.000 bind.²²

Med Suhms bibliotek modtoges der en stor mængde dubletter, og som ved købet af Christian Reitzers bibliotek i 1721 var det hensigten at sælge dem på auktion for at nedbringe købssummen. Da der ikke fandtes nogen katalog herover, var det imidlertid et vidtløftigt og tidskrævende arbejde at konferere de mange bøger med Kgl. Bibl.s bestand, og der gik adskillige år, før konfereringen var ført til bunds. Ganske vist stillede Moldenhawer i udsigt, at en første auktion kunne afholdes allerede i marts 1797 over dubletterne af de danske bøger, som der da var bedst styr på, men den blev ikke til noget, fordi bibliotekets chef Cay Reventlow anså et sådant partielt salg for at være mindre hensigtsmæssigt end et samlet. Moldenhawer selv var ikke meget for at ofre ressourcer på udarbejdelsen af en så omfangsrig katalog, som der forudsigeligt ville blive tale om. Da August Hennings 1802 fik forevist biblioteket, noterede han i sin dagbog: 'Die Dubletten der Bibliothek können nicht zum Verkaufe kommen, weil Moldenhawer nicht Zeit und Lust hat, den Catalogus zu machen, und weil man keinen Menschen dazu annehmen will'.²³

I mellemtiden havde Moldenhawer 1799 ladet den skotske antikvarboghandler *William Laing* udtage et udvalg, mod at Laing til gengæld leverede engelsk litteratur til en værdi af 5000 rdl., en byttehandel hvorved Kgl. Bibl. fik udfyldt en væsentlig lakune i sin bestand. Som det ses af en katalog fra Laings forretning (nedenfor nr. 6), bestod udvalget af gode bøger og værker, herunder nogle inkunabler og andre sjældenheder. Det udgjorde ifølge katalogen 701 titler eller op mod 1500 bind, men kan desuden have bestået af bøger, som af den

²² Om mulighederne for at vurdere størrelsen af Suhms bibliotek se *Magasin* 10:3, 1995, s. 47-53.

²³ *Danske Magazin* 7:I, 1934, s. 149.

ene eller anden grund ikke kom med i katalogen. Ifølge Laings præsentation af samlingen stammede bøgerne fra Suhms bibliotek, men enkelte titler kan identificeres med eksemplarer fra Suhms bibliotek, som findes i Kgl. Bibl. den dag i dag, så i visse tilfælde har dette i stedet afhændet eksemplarer i mindre god stand fra den bestående samling.²⁴

Først i sommeren 1803 kom der rigtig gang i arbejdet med en dubletkatalog. Anledningen var, at den store gæld, biblioteket havde pådraget sig over for den statslige finanskasse, ikke mindre end ca. 20.000 rdl., ifølge kgl. resolution af 29. april 1803 blev eftergivet biblioteket, mod at hele dubletsamlingen blev overgivet og stillet til fri rådighed for *Fonden ad usus publicos*. Dette betød, at dubletterne skulle udleveres til fonden, efterhånden som de blev registreret, og Moldenhawer fik nu udgifterne til katalogskrivningen væltet over på fonden, således at den betalte 55 rdl. for titelskrivningen af hvert ét tusinde bind. Titlerne blev skrevet på sedler, der nummeredes i systematisk orden inden for de enkelte formater, og omfattede i første omgang 4000 folianter, der blev afleveret i 1804, efter fondens kvittering dateret 5. april 1804 nøjagtigt 4297 bind. Moldenhawer anslog da, at det stod tilbage at registrere over 13.000 kvarter og oktaver. Året efter afleveredes 4000 kvarter (kun dette runde tal er fundet angivet), ligeledes med en seddelfortegnelse, men alle kvarterne var ikke kommet med, og afleveringsforretningen gik nu åbenbart i stå, uden at kilderne fortæller hvorfor.

Det var 1805 på tale at sælge samlingen til Rusland for en sum af 30.000 rigsdaler banco, men forhandlinger herom løb ud i sandet, og det næste der skete var, at Frederik VI 1811 resolverede, at dubletterne skulle skænktes til det nyoprettede *universitetsbibliotek i Norge*. Professor Georg Sverdrup kom til København for at bese bøgerne og bekræftede 22. marts 1813 på det norske universitets vegne, at de til fonden afleverede bøger svarede til de to fortegnelser på nær nogle få folianter, der manglede eller var ukomplette (hans liste over manglerne er bevaret i A 8 nr. 1549).

Allerede 23. aug. 1812 havde Sverdrup imidlertid afgivet en erklæring, hvori der omtales en ikke andetsteds nævnt fortegnelse på 12.000 bind: 'Hvor mange Bøger jeg af det Kongel. Bibliothek har modtaget for det Norske Universitet er mig endnu umuligt nøiagtigt at angive, da jeg kun har gjennemgaaet Fortegnelsen paa omtrent

²⁴Om Laings katalog se *Magasin* 10:3, 1995, s. 53-56.

12.000 Bind; dog troer jeg at det hele Antal, de iberegne, som jeg har modtaget af Fonden ad usus publicos, vil udgiøre omtrent 20.000 Bind'. Sverdrup synes altså at have sammenlagt de 8000 folianter og kvarter med en fortegnelse på 12.000 bind, som blev leveret direkte fra Kgl. Bibl. Desværre er der ikke bevaret nogen fortegnelse overhovedet. Hvad der forelå af sådanne, ønskede Moldenhawer senere leveret tilbage med kvittering for bøgernes modtagelse, men skønt Sverdrup imødekom ønsket og returnerede dem i 1819, findes de ikke i bibliotekets arkiv. Måske har den praktiske Moldenhawer genbrugt sedlerne i forbindelse med den igangværende katalogisering af Kgl. Bibl.s bøger.

Under alle omstændigheder forøgedes dubletoverførslen med flere bind end allerede nævnt. Sverdrup beklagede sig i et brev 22. april 1813 over, at de klassiske fag var meget ufuldstændigt repræsenteret, og Moldenhawer lovede i den forbindelse 3. maj, 'at naar der med den i denne Sommer forestaaende Revision af Bibliotheket endnu maatte forefindes flere Doubletter, i hvilketsomhelst Fag af Litteraturen, disse uden mindste Undtagelse skulle efter Embedspligt afgives til det Norske Universitet'. Samme år lå den store forsendelse klar til afskibning på Københavns toldbod, men nåede først til sit bestemmelsessted efter længere tids forsinkelse på grund af krigsforholdene. Efter en opgørelse meddelt i et samtidigt norsk værk kom den samlede dubletoverførsel op på rundt regnet 4000 folianter, 5000 kvarter og 20.000 oktaver, ialt 29.000 bind.²⁵ Tallet stemmer med, hvad den norske universitetskommission selv har oplyst i en skrivelse nov. 1817, nemlig mere præcist 4000 folianter, 5011 kvarter og 20.029 oktaver. Da kommissionen desuden angav, at der ved åbningen af pakkerne savnedes en række numre, nemlig 28 kvarter og 2155 oktaver, er der ingen tvivl om, at opgivelserne hvilede på foreliggende fortegnelser.²⁶

Kommissionen gav samtidig, højst sandsynligt med Sverdrup som kilde, en kort karakteristik af bøgerne: 'Blandt disse ere mange Doubletter, Tripletter og Quadrupletter, saaledes at næppe det Halve kan ansees for virkeligen særskilte Nummere, og blandt disse er der mangfoldige Defecter og en stor Mængde Aviser, Almanakker og Calendere. Blandt Octaverne gives kun saare faa betydelige Værker, og, naar man undtager danske Bøger, næsten ingen Bog eller noget Værk fra de tre eller halvfjerde sidste Decennier'. Derimod hedder det om folian-

²⁵Jens Kraft: *Topographisk-Statistisk Beskrivelse over Kongeriget Norge I*, Kria. 1820, s. 179.

²⁶A.C. Drolsum: *Universitets-Bibliothek 1811-1876*, Kria 1911, s. 20.

terne: 'Disse sidste maa anses for det Betydeligste af den kgl. Gave, da der blandt dem findes mange herlige Værker, især theologiske og historiske. Dog også blandt disse ere mange, og det betydelige Værker, defecte'.²⁷

Det var en ret negativ vurdering, som vel indirekte siger mindre om Suhms bibliotek end om Kgl. Bibl.s bestand før indlemmelsen af dette. Som historisk ballast for det nye bibliotek kan samlingen dog næppe betegnes som ringe. Undersøgelser af O. Walde har vist, at den rummede eksemplarer fra helt tilbage til Frederik III's bibliotek med proveniens i Niels Friis', Peder Scavenius' og Laurids Ulfeldts samlinger,²⁸ vel bøger som overvejende var udskudt til fordel for bedre eksemplarer fra Suhms bibliotek, men ikke nødvendigvis af den grund i dårlig stand og i mange tilfælde 15-1600-talsbøger, som det var vanskeligt at erhverve på anden vis. Et udvalg af samlingens ældste sjældenheder er præsenteret i den trykte katalog over Oslobibliotekets inkunabelsamling, hvor bøgerne kan findes via proveniensregistrets stikord: Frederik VI's gave.²⁹ Fra denne hidrører 129 inkunabler, hvoraf med sikkerhed de 16 stammede fra Suhms bibliotek. Sammen med seks inkunabler, der 1799 indgik i salget til Laing, synes disse 16 eksemplarer helt overvejende udskudt til fordel for eksemplarer modtaget ved Otto Thotts donation. Selv beholdt Kgl. Bibl. ca. 60 inkunabler fra Suhms bibliotek, og da højst en halv snes stykker af disse ses dubleret i Oslo, er det klart, at dubletoverførslen omfattede en hel del andre dubletter end dem, der var opstået ved erhvervelsen af Suhms bibliotek. I et par tilfælde havde man valgt at udskille eksemplarer i biblioteksbind med Christian VI's monogram på ryggen, og da valget må formodes at være truffet efter en vurdering af eksemplarenes beskaffenhed, har uheldet været på færde, idet et af disse (Oslo nr. 137) beskrives som komplet, mens KB-eksemplaret (ink. nr. 1898: med malede initialer og i samtidigt skindbind) mangler nogle sider. Hvordan det så kan være gået til, findes der også i Oslo to oprindelig sammenbundne tryk fra Suhms bibliotek (nr. 138 og 155; jvf. nr. 185), som ikke ses modsvaret af eksemplarer i København.

Suhms bibliotek havde nærmest uundgåeligt påført Kgl. Bibl. du-

²⁷ Drolsum (note 26), s. 20f.

²⁸ *Nordisk tidskrift för bok- och biblioteksväsen* XIX, 1932, s. 11f n. 2, 12 n. 2, 21f n. 4 og 24 n. 2 (jvf. *Fund og Forskning* 34, 1995, s. 76 og 88 n. 2) samt spredte notater i Waldes samlinger i *Ms. Phot. 121 fol.*, hvor det bl.a. oplyses (læg 10, bl. 74), at der i dubletoverførslen tillige må være forekommet bøger fra Gottorperbiblioteket.

²⁹ Leiv Amundsen: *Katalog over Universitetsbibliotekets paleotypsamling*, Oslo 1926.

bleringer, der krævede omhyggelig stillingtagen. Som tidligere blev der værnet om eksemplarer med kongelig proveniens, men en sådan kunne jo overses. F.eks. har Kgl. Bibl.s eksemplar af Athanasius Kirchers 'Polygraphia nova', Rom 1663, tilhørt Suhm, mens det af en af foliantfortegnelse fra 1779 fremgår, at det oprindeligt ejede et eksemplar med forfatterens tilskrift til Frederik III (E 46 nr. 207). Ligeledes rådede biblioteket fra gammel tid over et kongeligt mæcenatseksemplar af Henrik Gerners postille fra 1684 med Christian Vs monogram på bindet. Fra Suhm indgik imidlertid et ulige mere interessant eksemplar, som havde tilhørt Leonora Christine og på forsatsbladene rummede et par digte skrevet egenhændigt af hende samt tilskrifter af hendes børn. Hvilket af dem skulle udpeges som dublet? Moldenhawer følte sig forpligtet til at lade det kongelige eksemplar forblive i biblioteket, og ligesom man i 1780'erne synes at have fjernet blade med håndskrevne dedikationer til medlemmer af kongefamilien fra bøger, der skulle sælges på auktion, lod han de håndskrevne blade udtage af Leonora Christines (og altså senere Suhms) eksemplar, inden det fik fripas som dublet. Bibliotekarisk rationelt, når dubletter nu engang ansås for et onde, men boghistorisk det rene hærværk. Eksemplaret med de udrevne blade findes velbevaret i universitetsbiblioteket i Oslo, de løse blade i Kgl. Bibl. som Ny kgl. Saml. 1394f fol.³⁰ Heldigvis blev der ikke altid gået så drastisk til værks. Indstillingen var vistnok, at dubletter til nød kunne toleres, når særlige omstændigheder talte derfor, men ikke tripler, og det har måske spillet ind, at biblioteket havde udsigt til at blive belemret med en anden, men uafhængelig dublet (triplet) af Gerners postille, der fandtes i Hielmstiernes samling (modtaget 1807).

Hele dubletmassen kom imidlertid ikke til Norge. I en meddelelse til den norske universitetskommission 15. jan. 1812 anslog Moldenhawer, at dubletterne 'vilde omtrent udgiøre' 5000 folianter, 14.000 kvarter og 40-48.000 oktaver, altså ca. 60.000 bind eller over dobbelt så mange, som der angiveligt kom til Oslo. Differencen skyldes måske, at en del tripler eller kvadrupler blev sorteret fra inden afgivelsen, og det kan til dels være sådanne, som Kgl. Bibl. senere skilte sig af med

³⁰ Egill Rostrup: *To danske Gaadefulde Skuespil fra Det XVIII Aarhundrede*, Kbh. 1918, s. 67 og 76 n. 1; jvf. S. Birket Smiths beskrivelse af bladene i *Leonora Christina (Ulfeldt) på Maribo Kloster*, Kbh. 1872, s. 80. n. 6. Det fremgår af Birket Smiths omtale af dem to år tidligere i *Danske Samlinger* V, 1869-70, s. 210 n. 1, at de på dette tidspunkt endnu ikke var indlemmet i håndskriftsamlingen. De har vel været indlagt i eksemplaret af Gerners postil, som Kgl. Bibl. beholdt.

på anden vis, men på den anden side synes en så stor difference ikke dokumenteret af de foreliggende vidnesbyrd om bibliotekets øvrige dubletudskillelser i den følgende tid. Enten må kilderne være ufuldstændigt bevaret eller Moldenhawers skøn alt for stort. Som fremgik var det stærkt svingende.³¹

Noget andet er, at dubletbegrebet ved Moldenhawers tiltrædelse var blevet udvidet. Af bøger bevarede i mange tryk og udgaver turde det fremgå, at en dublet i princippet defineredes som eksemplar nr. 2 af samme trykudgave. Men i en af kongen udstedt instruks for overbibliotekaren dateret 21. april 1788 lagdes der vægt på Kgl. Bibl.s funktioner som et fremtidigt forskningsbibliotek, hvori der kun skulle være videnskabeligt brugbare bøger. 'Alle andere Ausgaben, die nichts zur bessere Kenntniss der Originaleditionen und ihres Inhalts, oder deren welche *principis* heissen beitragen, blosse und oft fehlerhafte Nachdrucke derselben, oder zur Handausgaben für Schulen sind, sollen als *Doubletten* angesehen, und mit des Chefs Bewilligung verkauft, und dafür andere nöthigere Bücher angeschafft werden. - Auf solche Weise ist es auch mit wissenschaftlichen *Compendiis* zu halten, von denen keine beizubehalten oder anzuschaffen sind ... damit die Bibliothek nicht mit einer unnützigen Last unerheblicher Schriften beschweret ...'.³² Der forelå dermed en klar ordre til at udskille ringe eller 'unyttige' bøger (underforstået: udenlandske bøger) på linie med bibliotekets dubletter. Den har Moldenhawer næppe undladt at følge, så meget mindre som han formentlig selv havde andel i instruksens udarbejdelse.

4. Ca. 1811-1840: Afhændelse af gamle og nye dubletter

Straks i 1796, da købet af Suhms bibliotek var bragt i stand, satte universitetsbiblioteket i Kiel sig i bevægelse og rettede anmodning om at

³¹ Foruden de ovenfor citerede kilder bygger ovenstående afsnit på KBs arkiv A 8 nr. 340, 384 og 1549, sidstnævnte bestående af et læg med diverse skrivelser og akter 1812-19, herunder Sverdrups liste over manglende folianter og en 'Extract af den norske Universitets Commissions Protocol', samt på Fonden ad usus publicos' arkiv i Rigsarkivet, hvor nogle skrivelser er samlet under journalsag 1805 nr. 357 (med bekræftelse af modtagelsen af 4297 folianter) og 1812 nr. 452; jvf. *Fonden ad usus publicos. Aktmæssige Bidrag* ... udg. af Rigsarkivet, II, 1902, s. 69f.

³² § 6-7 i instruks, der er aftrykt i Chr. Bruun: *Paa Hundrede-Aarsdagen efter at Det store kongelige Bibliothek blev erklæret for at være et offentligt Bibliothek*, Kbh. 1893, s. XIV-XXXI; jvf. Werlauff (note 1), s. 247-50.

få tildelt en sjattedel af dubletterne, til dels i bytte med dubletter fra Kiel, men opnåede intet, hverken denne gang eller da det 1811 søgte at få dubletter af de pligtafleverede eksemplarer. En tilbudsliste med fortegnelse over Kielerdubletterne fremsendt 1812 tillod Moldenhawer sig at ignorere og lod den først returnere 1821 med en bemærkning om, at den havde været forlagt.³³ Ikke uden grund gik han under øgenavnet jesuitten.

Andre henvendelser blev kun nølende imødekommet, selv om der som regel forelå kgl. resolution om udlevering. Via skolekommissionen blev der 1797 fremsat ønske om at få danske dubletter til det i 1790 oprettede Blågård Seminarium, men trods pres fra kommissionen blev ønsket først imødekommet 1811, da en mindre sending blev afgivet til seminariet, nu omdøbt til *Jonstrup Seminarium*. Den bestod udelukkende af et udvalg af danske bøger modtaget ved pligtafleveringen siden 1786, ialt 448 uspecificerede stk. i rå materie, identiske med eksemplar nr. 2 af de to eksemplarer, bogtrykkerne i hele riget var forpligtet til at aflevere siden 1783. Sagen håndteredes i sidste instans af Moldenhawer med stor venlighed. I en udateret koncept til en skrivelse til kommissionen (ca. marts 1811) gjorde han det klart, at der på forhånd var disponeret over de danske dubletter i indbunden stand (dvs. dem der kom til Norge). Visse mangler på vigtige bøger blandt de uindbundne, forklarede han, var opstået ved, at pligteksemplar nr. 2 havde måttet inddrages som erstatningseksemplar, når en bog bortkom ved udlån. Desuden angav han brandtab, men da biblioteket hverken led nævneværdig skade ved Københavns brand 1795 eller bombardementet i 1807, må han sigte til, at et antal bøger var gået til ved at have været udlånt til brandskadede lånere. Forsåvidt som det drejede sig om danske bøger, der forelå i reserve som dublet, dementerede E.C. Werlauff ham ikke ved senere at betegne tabene som ubetydelige for biblioteket og mene, at 'Det vigtigste Tab for os er maaskee den Deel af Mem[oires] des Insc[riptions] som brændte i Bombardementet'.³⁴

Fra Moldenhawers skrivelse citeres:

'Da den herfra optagne Fortegnelse paa bemeldte Doubletter ved min Boligs ødelæggelse [under bombardementet] i September 1807 er forkommen, har jeg nok engang nøiagtigen gennemgaaet det samt-

³³ Bülck (note 19), s. 168-70 (efter kilder i Kiel) og KBs arkiv A 8 nr. 371b og 1548.

³⁴ Werlauff i brev til Møllebech 1830, *Nordisk tidskrift för bok- och biblioteksväsen* XXXI, 1944, s. 13.

lige paa Bibliotheket opsamlede Forraad. Efter to Gange anstillet Revision er endelig truffet det Udvalg af Skrifter, som i de herhos følgende 9 Pakker beløber sig til et Antal af 448.

...

I Henseende til, at blandt disse Skrifter nogle kunde savnes, hvis Besiddelse ikke maatte være Seminariet paa Jonstrup ligegyldig, maae jeg bemærke, at det Kongelige Bibliothek har befundet sig i den uomgængelige Nødvendighed til Erstatning og Supplering saavel af den Afgang, der er uadskillelig fra et uafbrudt Udlaan af vigtige Bøger, som ogsaa af det ikke ubetydelige Tab, det leed ved Københavns sidste Ildebrand, at gjøre brug af de Doubletter, hvortil det havde den nærmeste og upaatvivlelige retfærdige Adgang.

Hertil kommer, at af mange Værker, som bestaae af flere successive Fortsættelser, befinde sig mellem Bibliothekets uindbundne Doubletter kun de Deelee, der ere komne for Lyset siden den sidste under min Formand i Bibliothekariatet afholdte offentlige Auction [i 1786].

Ustridigen vilde det være en betydelig Gevinst for den til Seminarii Brug bestemte Bogsamling, hvis det havde været mig tilladt, ogsaa at udstrække mit Udvalg til det Kongelige Bibliotheks *indbundne* Doubletter i den danske Literatur. Men da disse ligesom alle andre indbundne Doubletter i den udenlandske Literatur ifølge allerhøieste Resolution ere Fondet ad usus publicos uantastelige Eiendom, saa har jeg i Mangel af en særdeles Tilladelse fra den Kongel. Direction fra bemeldte Fond maattet nægte mig selv den Fornøjelse, paa en fuldstændigere Maade at fyldestgjøre Commissionens Opfordring' (A 8 nr. 1548).

En lignende henvendelse fra *gymnasiet i Altona* fik en sagsbehandling, der strakte sig over årene 1817-22, men gav vistnok til sidst bonus i form af nogle af de ønskede danske doubletter (A 8 nr. 1548 med vedlagt ønskeliste m.m., men uden liste over udleverede bøger).³⁵ Andre henvendelser gjaldt både danske og udenlandske bøger.

Således modtog *universitetsbibliotheket* i København 1813 efter anmodning og med tak 98 numre, angivelig tripletter eller kvadrupletter af dubletsamlingen, men returnerede andre, som det havde i forvejen (nedenfor nr. 7). Tidligere havde det modtaget doubletter fra medici-

³⁵Werlauff (note 1), s. 256 note o, henfører åbenbart ukorrekt en sådan dubletgave til 1811, samme år som gaven til Jonstrup Seminarium; det er måske fejl for 1821. I nogle efterretninger om gymnasiebibliothekets historie af M.I.F. Lucht i skoleprogrammet for 1877-78, *Bericht über das Königliche Christianeum* etc., Altona 1878, er en sådan gave ikke omtalt.

Specificeret Fortegnelse
over
de den 26 Jun 1821 til Afleverelse til Stiftsbiblioteket i
Ålborg afleverede Doubletter fra ved Høiester Kongelige Bibliothek
Samme arbeides efter Aflevering med præget og Tilføielse
af Hans Excellencie Stifts Amtmanden om Verschotheggen
i 534 Nummere tillægsendte.

De i denne Fortegnelse Specificerede 534 Nummere ere modtagne
af Ålborg Stifts og Amts offentlige Bibliothek, hvilket herved tak-
nemmelig bekræftes af Directionen. Ålborg d. 13 August 1821
Moltke Moltke Hornsyld Tauber.

Første seddel i fortegnelsen over dubletterne afgivet til Ålborg Stiftsbibliotek 1821 rummer en anmodning om at få fortegnelsen retur i kvitteret stand. Nedenunder har stiftsbibliotekets direktion bekræftet modtagelsen med underskrifter af stiftamtmand Moltke, biskop Jansen, borgmester Hornsyld og rektor Tauber. F 93 i KBs arkiv.

neren U.B. Aaskovs bibliotek på ca. 4000 bind, som regeringen 1804 lod købe til Kgl. Bibl. på betingelse af, at universitetsbiblioteket fik de overskydende dubletter (A 8 nr. 344). 1816 fulgte en ubetydelig gave bestående af nogle få dubletter af bibler udgivet af det engelske bibelselskab (A 8 nr. 399; kvittering herfor i nr. 1547).

Videre opnåede den ihærdige ledelse af det nyoprettede stiftsbibliotek i Ålborg trods henholdende manøvrer fra Moldenhawer, at stiftsbiblioteket i tre sendinger 1819-23 modtog ialt 1101 bind (jvf. nedenfor nr. 8). Den langsomme ekspedition kan skyldes udarbejdelsen af de følgelister, som biblioteket sædvanligvis følte sig forpligtet til at udarbejde, men Moldenhawers modvilje kom tilsyneladende også til at præge udvalget. Da den sidste sending på 340 bind arriverede i fem kaffesække, karakteriserede modtagerne det brogede indhold som noget bras eller 'den store mødding', hvori det var vanskeligt at finde bygkorn. Ålborgenserne havde 1819 søgt at få en forbundsfælle i bibliotekar ved Kgl. Bibl. Christian Molbech, men han undskyldte sig med

de ringe muligheder, han havde for at påvirke sin chef, henviste til, at gymnasiet i Altona m. fl. institutioner allerede havde lagt billet ind, og gav iøvrigt udtryk for den her i sammenhængen interessante vurdering, at bibliotekets forråd af dubletter siden afståelsen til Norge var 'i sig selv kun ubetydeligt'.³⁶

Også stifterne af et islandsk *stiftsbibliotek i Reykjavik* rettede henvendelse om at få del i Kgl. Bibls dubletter, og Moldenhawer gav 1822 et imødekomende svar, men døde så. Først 1824 bekræftede bibliotekschefen Ove Malling definitivt, at stiftsbiblioteket ville få del i de tilbageværende dubletter, uden at han turde sige hvornår. Der skulle først affattes en fortegnelse, og inden det kunne ske, ville der gå nogen tid 'deels formedelst Vidtløftigheden af Arbeidet med General-Catalogen, deels fordi Bibliotheket formedelst Localets Udvidelse vil forestaae en betydelig Omflytning af dets Bøger og Manuskripter'.³⁷ Allerede 1825 skal der ifølge Werlauff være afsendt 565 bind, men årstallet er trykfejl for 1827, og fra dette år er der blot bevaret en ufuldstændig fortegnelse på 158 numre (nedenfor nr. 9).³⁸

I de følgende år blev der bragt nogle mindre byttehandler i stand. *Botanisk Haves bibliotek* modtog 1830 45 ældre botaniske dubletter mod at afgive nogle naturvidenskabelige skrifter (nedenfor nr. 10), mens Kunstakademiets bibliotek 1830 og 1832 modtog dubletter inden for de kunsthistoriske fag i bytte mod værker, som faldt uden for dets område. Byttehandlen med Kunstakademiet kom i stand på initiativ af J.M. Thiele, der var bibliotekar ved begge institutioner, og modydelsen bestod af 'sjældnere Værker, hvis Tilstedeværelse skyldes dets afdøde, lærde Professor, Justitsraad Abildgaard', dvs. bøger fra maleren Nicolai Abildgaards bibliotek, som akademiet havde erhvervet 1810 (A 8 nr. 573 og 689-91. Kun en liste over de modtagne bøger synes bevaret).

Dubletudskillelser fra begyndelsen af 1820'erne og fremefter, ikke mindst afleveringerne af botanisk og kunsthistorisk faglitteratur, må

³⁶ Kjeld Galster: *Stiftamtmand Fr. Moltke og rektor Emmanuel Tauber i Aalborg. Oprettelsen af det første stiftsbibliotek og den første sparekasse i Jylland*, Kolding 1958, s. 174-81; desuden et læg med korrespondance i A 8 nr. 1548.

³⁷ *Lovsamling for Island VIII: 1819-1825*, Kbh. 1858, s. 581f. Den omtalte udvidelse bestod af indragelsen af bygningens øverste etage, hvorfra Kunstakademiet var udflyttet, Werlauff (note 1), s. 338-42.

³⁸ Werlauff (note 1), s. 375 (1825: 565 bind); *Catalog over Islands Stiftsbibliothek*, Kbh. 1828, s. xxii (1827: 569 bind). Hverken i KBs eller stiftsbibliotekets arkiv er der bevaret nogen korrespondance om denne gave, det sidste venligt meddelt af forskningsbibliotekar Örn Hrafnkelsson, Landsbókasafn Íslands.

antages overvejende at have bestået af dubletter, der nylig var dukket frem. Werlauff har i sin bibliotekshistorie omtalt alle de nysnævnte dubletudskillelser, og da han havde været ansat ved biblioteket siden 1798 og var dets leder fra 1823 (til 1861), har det betydelig vægt, når han angiver et nyt dubletoverskud som baggrund for den store dubletauktion afholdt 1836. Det var opstået, skriver han, dels ved nyere auktionskøb, dels som følge af udarbejdelsen af den (stadig bevarede) systematiske pladskatalog eller realkatalog for bibliotekets udenlandske samling.³⁹ Katalogarbejdet, der var sat i værk 1817 og afsluttedes 1830, førte flere eksemplarer af samme bog sammen, og var der tale om bøger i samlingsbind, slagtede man fortsat i et vist omfang bindene, så de enkelte dele kunne placeres på deres plads i systemet. På den anden side må der faktisk have været en nævneværdig rest fra Moltenhauers tid, for i Werlauffs indstilling til bibliotekschefen om den ønskede auktion hedder det, at den tidligere dannede dubletsamling 'allerede inden Realkatalogens Begyndelse udgiordte en ikke ringe Deel' (hvad der i nogen grad modsiger Molbechs udsagn fra 1819), men at den så 'siden den Tid er voxet til et betydeligt Forraad'.

Efter færdiggørelsen af realkatalogen var tiden inde til en registrering af dubletterne med henblik på at få dem solgt. I sin indstilling motiverede Werlauff en auktion med, at der derved både kunne skaffes mere plads og midler til køb af manglende litteratur, indbinding af mange ældre skrifter, som endnu var uindbundne, og gratialer til det ringe aflønnede personale, 'som dog ved det møjsommelige Arbeide med Doubletternes Opskrivning og Ordnlse have viist saa ufortrøden Udholdenhed, at de kunne fortiene en virksom Paaskønnelse'. Han advarede mod at imødekomme andragender om at erholde dubletter fra landets stiftsbiblioteker eller andre offentlige bogsamlinger, dels fordi Kgl. Bibl. på grund af sparsomme bevillinger havde hårdt brug for den indtægt, en auktion kunne indbringe, dels fordi slige dubletudskillelser fordrede 'megen Uleilighed og Tidsanvendelse'. Derimod kunne universitetsbibliotekerne i København og Kiel, der begge kun disponerede over beskedne midler, eventuelt tilbydes at få eftergivet en vis procent af det beløb, de måtte anvende til køb på den påtænkte auktion. Bagtanken var: 'Naar Vedkommende i Forveien underhaanden vare underrettede om en saadan Begunstigelse, vilde det maaske bidrage til at hæve enkelte Priser, hvorved igien det Kongelige Bibliotheks Tab vilde blive af ringere Betydenhed'. Det mest hensigtsmæs-

³⁹ Werlauff (note 1), s. 375.

sige var efter Werlauffs opfattelse, at ikke hele dubletforrådet kom på auktion på én gang. 'Deels vilde da længere Tid hengaae, inden en saadan kunde komme i Stand; deels vilde der med Hensyn til Bibliothekets Lokale opstaae store Vanskeligheder ved at faae saa stor en Masse af Bøger, der for en Deel hidtil haver været sammenpakket, ordnet og opstillet paa eengang. Heller ikke kunde det formodes at blive en Fordeel for Auktionen selv, hvorfor ogsaa det Kongelige Bibliothek i Berlin har deelt sin Doubletsamling i flere Auktioner' (A 8 nr. 861, dateret 26. april 1836; jvf. nr. 863-64 og 867).

Indstillingen blev fulgt, og i begyndelsen af august 1836 udkom auktionskatalogen bestående af 10.863 numre. Med over 110 inkunabler, nogle tidlige danske tryk, godt 200 skrifter af Luther i samtidige tryk og adskillige andre gamle bøger rummede udvalget formentlig den mest værdifulde del af dubletsamlingen, hvad der jo også var formålstjenligt, når det gjaldt at skaffe midler til bibliotekskassen, men i salget indgik dog også dubletter med trykår frem til begyndelsen af 1830'erne. Som ved de tidligere auktioner angav den danske katalogtitel ikke, hvorfra bøgerne stammede, men for at fange udenlandske Liebhabere blev en del af oplaget forsynet med et titelblad på latin, hvor det oplystes, at dubletterne stammede fra Kgl. Bibl., samt at der blandt disse var 'ikke få paleotyper trykt før år 1500' (nedenfor nr. 11). At katalogen i det hele var lagt internationalt an, fremgår af annotationer på latin og lejlighedsvise henvisninger til standardværker inden for inkunabellitteraturen. Den er den mest gennemarbejdede af bibliotekets auktionskataloger med angivelser af bindmaterialer og -typer, oplysninger om eksemplarernes bonitet, fortrin eller mangler og bemærkninger om, hvorvidt en bog var sjælden ('rar.') eller meget sjælden ('raris.'). Werlauff må det have glædet, at et særtryk af en lille afhandling af ham fra 1807 blev regnet til de sjældne. Sjældent var nu også indholdet, for heri havde han valgt at udrede spørgsmålet 'Om Hestekjøds Brug til Menneskeføde i Norden i ældre og nyere Tider' (s. 456 nr. 541).

Hvor selve *auktionen* blev afholdt, meddeler katalogen ikke, men det angives, hvem der tog mod kommissioner, og i et bevaret regnskab er der udgiftsposter til plakater, avertissementer og forsendelser af katalogen. Regnskabet oplyser også, at stedet var bibliotekets læsesal, samt at den på titelbladet angivne begyndelsesdato var udsat fra den 6. til den 13. sept., sikkert for at øge tidsfristen for de udenlandske købere, som Werlauff i særlig grad ønskede ville melde sig, fordi han nærrede forventning om, at de ville presse priserne op.

Regnskabet er skrevet af auktionarius og omfatter ikke udgiften til katalogens trykning, men fratrukket denne blev nettoudbyttet ca. 2200 rdl., som biblioteket kunne råde over til egne formål. Deraf lod Werlauff udbetale 525 rdl. som gratifikationer til en del af personalet, hvoriblandt J.A. Bølling, Fr. Fabricius og G.F. Lassen havde udført arbejdet med at forberede auktionen (A 8 nr. 891 og 907). For Bølling turde det have været udgangspunktet for hans senere udarbejdelse af bibliotekets første inkunabelkatalog.

Regnskabet findes i A 8 nr. 1548 og lyder:

Anno 1836 den 13de September og følgende Dage blev efter S.T. Hr. Conferentsraad Ridder etc. Werlaufs Ordre afholdt Auction i det store Kongelige Bibliotheks Læsesal over endeel Bibliotheket tilhørende Doubletter.

Efter den originale Auctions-Protokoll bleve samtlige i den trykte Fortegnelse fra Pag. 1 til 433 inclusive anførte Bøger udbragte til

Rbd. 2503 . 4 s.

Heraf Auctionsomkostninger:

a) Auctions Salair			
[Kgl. Bibl. var fritaget for at betale salær]			
b) Fattiges Penge 1/4 pCt.	6	1	9
c) For en Afsigelse fra 6te til 13. Sptb.	1	2	2
d) For Placaterne	1	9	8
e) Catalogafgiften til Justitscontoiret	5	2	8
f) Avertissementer i Adresseavisen	23	4	6
g) do. i Commissionstidenden	6	3	12
h) do. i Berlings Tidende	8	5	8
i) Forsendelse af Cataloger	4	1	5
k) Douceur til Auctionarius	50	-	-
l) do. til Auctionsbudet	12		
m) For Auctionens Afholdelse og Incassationen 4 pCt.	100	12	

219 5 6

Rbd. 2283 14 s.

Af et par inkunabler, der nu er i offentligt eje, indiceres, at doubletterne inden auktionen var forsynet med påskriften *Dupl. bibl. R.* (Statsbiblioteket i Århus, inc. nr. 14, og Universitetsbiblioteket i Oslo, inc. nr. 150 = henholdsvis s. 4 nr. 40 og s. 8 nr. 90 i auktionskatalogen).

Statsbiblioteket har venligt oplyst, at påskriften er skrevet med blæk på forsatsbladets rectoside øverst i højre hjørne. Dubletstempellet fra 1786 blev altså ikke genbrugt.

5. Ca. 1840-1900: Dubletpuklerne afvikles

Efter Frederik VI's død blev der ved kgl. resolution af okt. 1840 udskudt ca. 15.000 bind fra Kongens håndbibliotek, dels dubletter fremkommet ved sammenføringen af Christian VIII's bibliotek som kronprins med håndbiblioteket, dels skrifter som befandtes ikke at høre hjemme i dette. Heraf udtog Kgl. Bibl. først ca. 10.000 bind (fortegnelse i 2 dele dateret 1842 i KBs arkiv F 61; jvf. registrering dateret 1841 i F 4 kapsel 5) og assisterede derpå ved fordelingen af resten til Det kongelige Bibliotek ('Guvernørbiblioteket') i Odense, stiftsbiblioteket i Viborg og Frederiksborg lærde skole (fortegnelse over sidstnævnte maj 1842 i A 8 nr. 1083).⁴⁰ Overdragelsen til Kgl. Bibl. var sket med påbud om, at eksemplarer med det kongelige håndbiblioteks stempel, et 'K.H.B.' på ryggen, altid skulle forblive i Kgl. Bibl. og ikke måtte overdrages til andre biblioteker. Det må i praksis have medført, at sådanne bøger ved dubletforekomster blev indlemmet og Kgl. Bibl.s oprindelige eksemplarer udskudt. Efter det næste tronskifte afleverede Kongens håndbibliotek atter en del værker, hovedsagelig naturhistoriske subskriptionsværker som tyngede dets konto, og senere fulgte der lejlighedsvis mindre omfattende afleveringer.⁴¹

Det ser ud til, at dubletterne fra håndbiblioteket var genstand for hurtig ekspedition, og måske blev der i farten udtaget nogle, som efter nærmere eftersyn måtte stikkes ind i resterne af Kgl. Bibl.s dubletsamling. Denne stadig voksende samling var hovedkilden, der blev øst af ved talrige og som oftest mindre boggaver til andre biblioteker. Den særlige samling af pligtafleverede dubletter synes der ikke længere rørt ved, undtagen når biblioteket havde behov for at udtage erstatningseksemplarer til egen brug. Da de forelå i rå materie, opbevarede

⁴⁰ Skolen fik ca. 500 bind, mens stiftsbiblioteket i Viborg modtog ca. 1200, Lauritz Nielsen: *Danske Stifts- og Skolebiblioteker*, Kbh. 1925, s. 50 og 113. Guvernørbiblioteket må da have fået de resterende ca. 3300 bind, eller måske rettere flere, da biblioteket ved en katalogisering få år senere omfattede 4167 numre, se Sven Stouby Pedersen i *Odenses bibliotekshistorie*, red. af Torben Nielsen, Odense 1990, s. 73f.

⁴¹ Werlauff (note 1), s. 350 og 375f; H. Ehrencron-Müller: Hans Majestæt Kongen af Danmarks Bibliotek, *Nordisk tidskrift för bok- och biblioteksväsen* IX, 1922, s. 176, 178 og 180 (i særtryk s. 11, 13 og 15).

de for sig selv i pakker og udgjorde ved udgangen af 1855 16.260 numre (A 8 nr. 1356). Af danske (men altså næppe pligtafleverede) dubletter blev der iøvrigt 1841 skænket ca. 90 titler indenfor den nyere litteratur til *Foreningen til det danske Sprogs Udbredelse i Hertugdømmet Slesvig*, vistnok foreningen kendt under navnet 'Foreningen til dansk Læsnings Fremme i Slesvig', der virkede for oprettelse af lokale bogsamlinger og derfor ønskede bøger egnet til almuelæsning (nedenfor nr. 12).⁴²

Det følgende år fik rektoren for *gymnasiet i Altona* tilladelse til at udtage ca. 500 bind af dubletsamlingen, mærkeligt nok uden at det har sat sig spor i arkivet. Sendingen er omtalt i et skoleprogram fra gymnasiet og i vendinger, som nærmest udelukker, at der kan have været tale om bøger fra Kongens håndbibliotek, uden at dette dog tør afvises at have været tilfældet.⁴³ Også *Universitetsbiblioteket i Kiel*, der på uformel vis havde fået nogle dubletter i 1829,⁴⁴ modtog nu i to regulære afleveringer 1843 og 1846 et par hundrede bøger, både danske og udenlandske (nedenfor nr. 13).

Vigtigere var, at der 23. juli 1845 faldt en kgl. resolution, som dekreterede, at de bøger, stiftsamtmænd på Island under et ophold i hovedstaden havde ladet udpege blandt dubletterne, skulle afgives til *stiftsbiblioteket i Reykjavik*, samt at Kgl. Bibl. for fremtiden skulle afgive dubletter, der måtte anses for egnede, til dette (A 8 nr. 1158 og 1167).⁴⁵ Den første sending lå klar 1846 og omfattede 212 numre med dansk og udenlandsk litteratur (nedenfor nr. 15). Da resolutionen ikke gav retningslinier for hyppigheden af de fremtidige afleveringer og heller ikke foreskrev, hvordan disse skulle prioriteres i forhold til andre dubletgaver, indtog biblioteket en tilbageholdende holdning, hvad der gav anledning til, at det i den følgende tid modtog rykkerskrivelser fra

⁴²Jvf. Lars N. Henningsen og Jørgen Hamre: *Dansk Biblioteksvirke i Sydslesvig*, Flensborg 1991, s. 17.

⁴³Skoleprogram for Altona-gymnasiet, *Zu der öffentlichen Prüfung* etc., März 1856, s. 4: 'Als die Doubletten der Grossen Königlichen Bibliothek in Kopenhagen verkauft werden sollten, erlaubte Se. Majestät der König allergnädigst im J. 1842, dass der Director aus denselben diejenigen Werke, welche hier noch fehlten, aussuchen möchte, und diese Auslese ergab eine Ergänzung namentlich der Fächer der Philologie, der politischen und der Litteratur-Geschichte von ungefähr 500 Bänden'.

⁴⁴Fremgår kun af en notits i diverse bøger i universitetsbiblioteket, Bülck (note 19), s. 210.

⁴⁵Gengivet i skrivelse til stiftamtmanden og bispen på Island trykt i *Lovsamling for Island* XIII: 1844-47, Kbh. 1866, s. 347f.

de forventningsfulde islændinge, som gjorde regning på regelmæssige afleveringer.

Videre blev der 1857 og 1861 afgivet 2-300 bøger til den i 1852 oprettede læseforening *Kongens Klub* i Flensborg (nedenfor nr. 16), og da regeringen 1860 havde bevilget et større tilskud til biblioteket ved *latin- og realskolen i Flensborg*, for at det kunne blive udbygget til et offentligt bibliotek med vægten lagt på litteratur om Danmarks og hertugdømmet Slesvigs historie og geografi, måtte også Kgl. Bibl. bidrage hertil. En fortegnelse over bøger udtaget af adjunkt Krarup fra skolen i Flensborg blev 1861 sendt til gennemsyn i Kultusministeriet og returneredes med dets godkendelse (A 9 nr. 26), men er ikke bevaret i arkivet. Ifølge sammenhængen må det mest have drejet sig om danske bøger og næppe i stort tal.⁴⁶ 1858 afgik der en sending på omkring 100 dubletter til *amtsbiblioteket i Torshavn* på Færøerne (nedenfor nr. 17) og endelig 1860 påny ca. 120 bøger i ca. 220 bind til *det islandske stiftsbibliotek* (nedenfor nr. 18).

I sin årsberetning for 1857 omtalte Werlauff, at en betydelig del af bibliotekets dubletsamling var flyttet op i et lokale på bibliotekets loft. 'En Auction over Bibliothekets Doubletter, i Overensstemmelse med hvad flere Gange i Fortiden, seenest i A. 1836, har fundet Sted, vilde være hensigtsmessig, baade fordi en saadan kunde skaffe Bibliotheket en liden extraordinair Indtægt, og fordi den Plads Doubletterne nu indtage, paa anden Maade kunde benyttes. Men uagtet den største Deel af Doubletterne, Tid efter anden, ere opskrevne paa løse Sedler, vilde dog disses Ordning og Redaction til en fuldstændig Doublet-Catalog, da Samlingen henstaaer dels i selve Bibliotheket, dels paa Loftet, kræve saa megen Anvendelse af Tid og Arbeidskraft, at dette Forretagende vel maa udsættes til en følgende Tid'. I maj 1858 greb Werlauff imidlertid chancen, da boghandler *Friedländer* fra Berlin, 'Eier af en af de største og meest betydende antikvariske Boghandlinger i Tyskland', var i København, og opnåede ministeriets tilladelse til at lade

⁴⁶Se om udbygningen af dette bibliotek, hvis indhold er bevaret i Landeszentralbibliothek Schleswig-Holstein, Henningsen og Hamre (note 42), s. 19f. I *Programm der Gelehrten- und Real-Schule zu Flensburg*, Juli 1863, er trykt en 'Verzeichniss der zur Geschichte des Nordens und zur dänischen, norwegischen und schwedischen Literatur gehörenden Bücher, die seit Juli 1859 für die Flensburger Schulbibliothek angeschafft worden sind'. Titler på bøger skænket af Kgl. Bibl. er her angivet med 'S.K.B' (= Store Kongelige Bibliothek), men det drejer sig kun om en 10-15 bind. Resten må have tilhørt andre faggrupper eller have været uden proveniensmærke.

denne udtage dubletter af den ældre udenlandske litteratur i bytte mod antikvariske bøger, som biblioteket manglede.⁴⁷

Først i 1861 kom det så vidt, at Werlauffs efterfølger, J.A. Bølling, var rede til at få dubletsamlingen reduceret ved en ny auktion over, hvad han betegnede som 'en Deel af de mange tildeels aldeles værdiløse og defecte Doubletter'. Som hovedgrund angaves pladsmangel, 'da det er af største Vigtighed, at Bibliothekets øverste Locale midlertidig lettes for en Deel af den Byrde, der nedtynger det i den Grad, at Bygnings-Inspecteuren Hr. Prof. Hansen har troet det nødvendigt at forbyde, at flere Bøger indsættes i det'. Efter at ministeriet havde meddelt sin tilladelse, blev der dog ikke udtaget flere end 615 bøger, som det overlodes til prokurator C.M. Winther at sælge på auktion, hvilket skete sept. 1861 i tilslutning til et par private bogsamlinger (nedenfor nr. 19). Udbyttet blev mere end pauvert. Salget indbragte kun godt 43 rdl., og meget mere kunne vel heller ikke forventes, når udvalget udelukkende bestod af retsvidenskabelig litteratur af hovedsagelig ældre dato. Men da udgifterne beløb sig til ca. 36 rdl., blev nettoudbyttet ikke mere end 7 rdl. 13 skilling, og som for at føje spot til skade forlangte ministeriet dette latterligt lille beløb indbetalt til statskassen.⁴⁸ Udover at få ryddet nogle reoler fik biblioteket ikke andet end ulejlighed ud af auktionen, der blev den hidtil sidste i bibliotekets historie.

Bøllings efterfølger Christian Bruun (1862-1901) anså bemeldte nettoudbytte på 7 rdl. for mindre end hvad bøgerne kunne have indbragt, hvis de var solgt som makulatur, og ingen kan fortænke ham i, at han søgte andre løsninger på dubletproblemet. I en skrivelse til Kultusministeriet 17. dec. 1864 gjorde han indledningsvis opmærksom på, at 'Dubletmassen stadig er forøget eller voxet dels ved at udskyde Doubletter som tidligere ere blevne oversete, dels ved at der paa Auktion med de Bøger, som man har ønsket købte, følger mange flere, som ved nærmere Eftersyn vise sig at være Doubletter, dels endelig ved Gaver. Alle disse Doubletter ere for største Delen ikke til nogen Nytte for Bibliotheket, men gjøre kun Skade ved at tage Plads op'. I stedet for at holde auktion opnåede han nu ministeriets tilladelse til at bruge dem som bytteobjekt, dels mod dubletter fra andre biblioteker som f.eks. universitetsbiblioteket i Uppsala, der havde erklæret sig interesseret, dels mod leverancer til Kgl. Bibl. fra inden- eller udenland-

⁴⁷ Begge sager i Kultusministeriets 3. Kontor, journalsag 4 B 46 1858, Rigsarkivet; jvf. KBs arkiv A 8 nr. 1430.

⁴⁸ Kultusministeriets 3. Kontor, journalsag 4 E 100 1861 (med vedlagt regnskab).

ske antikvarboghandlere, samt at sælge de dubletter, der måtte anses for værdiløse, som makulatur.⁴⁹

Nogen byttehandel med andre biblioteker synes dog ikke bragt i stand, og antikvarisk byttevirksomhed viste sig at være en mindre god løsning. Bruun havde åbenbart forestillet sig dubletterne som betaling ved diverse lejlighedskøb, men blev hurtigt træt af at drive tuskhandel en detail. Han meddelte 1866 ministeriet, at 'Bytning med antikvariske Boghandlere fordrer altfor meget Arbeide og for megen Tid uden at bringe noget stort Udbytte', og udbad sig i stedet tilladelse til at lade boghandler *T.O. Weigel* i Leipzig overtage hele dubletsamlingen under ét mod at give andre bøger i bytte, så biblioteket kunne blive hele denne 'Masse af unyttige Bøger qvit'.⁵⁰ Ministeriet gav det ønskede samtykke, men Weigel og biblioteket kunne ikke blive enige om dubletternes handelsværdi, af biblioteket sat til 500 tyske daler, så det blev tilsyneladende kun til en mindre byttehandel. I den trykte årsberetning for 1865-66 nævnes kort, at biblioteket ved bytte gennem Weigel havde erhvervet Albertus Magnus' samlede værker, trykt i Leiden 1651 i 21 foliobind.

Biblioteket var derfor fortsat i stand (og motiveret) til at optræde som ædel giver og afgav 1867-68 dubletter til såvel *stiftsbiblioteket i Viborg* som *stiftsbiblioteket i Reykjavik* (nedenfor nr. 19-20). Gaven til *Reykjavik* omfattede 2200 numre i over 3000 bind og bestod af danske og udenlandske bøger i tryk tilbage til 1490'erne, hvoraf de danske vel til dels var afkast af Danske Afdelings katalogarbejder i 1860'erne: fuldførelsen af den alfabetiske og påbegyndelsen af den systematiske katalog, sidstnævnte færdig i 1875. Gaven udgjorde den mest værdifulde donation fra Kgl. Bibl.s samlinger siden donationen til Norge og må fortolkes som en likvidering af den sidste rest af bøger af større værdi i den udenlandske dubletsamling. En halv snes år senere fik *Aarhus Katedralskole* lejlighed til at udtage ca. 100 bøger (nedenfor nr. 22), og som den sidste i rækken opnåede *Stockholms Högskola* frit slag til at udvælge, hvad skolen måtte ønske til sit nylig anlagte bibliotek. En svensk ud-sending kom ned og så på sagerne, og 1883 blev en større forsendelse ekspederet til Stockholm, opgjort til 160 folianter, 674 kvarter, 2378 oktaver og ca. 1400 småskrifter. Da det var sat som betingelse, at transaktionen skulle ske uden udgifter for Kgl. Bibl., undlod man denne gang at udarbejde en fortegnelse over afgivelsen (A 9 nr. 1050).

⁴⁹ Smst. journalsag H 957 1864; jvf. KBs arkiv A 9 nr. 199 og 259 samt Erik Nørr i *Bibliotekshistorie* 3, 1990 s. 109.

Inden afsendelsen af disse ialt ca. 4600 bøger og skrifter bestod den udenlandske dubletsamling af ca. 15.000 uregistrerede bind, der stod opstillet i vilkårlig orden. Og som Bruun ligeledes lod Stockholm vide: 'Samlingen er ofte bleven gjennemsøgt, mange gode Ting ere udtagne, det meste, som er tilbage, har liden eller ingen Værdi, hvis det skal sælges, medens meget vilde blive betalt dyrt, dersom det skulde kjøbes' (svarkoncept i A 9 nr. 1050). De 10-11.000 bind, som samlingen nu blev reduceret til, kunne efterhånden ikke indeholde meget af interesse, og 1887 lod Bruun hovedmassen sælge som makulatur til papir- og papfabrikant F. Culmsee og Søn, knap 8000 pund gamle bøger for et beløb af 158,70 kr. Denne gang fik biblioteket lov til at beholde pengene, og ved at lægge en krone og tredive oven i, fortalte Bruun ministeriet, blev det derved i stand til at anskaffe den nye samlede udgave af Herders værker (A 9 nr. 1342). En sidste rest, som Bruun trods alt ikke nænnede at lade gå i papirmøllen, håbede han senere at kunne sætte på auktion, men det synes ikke sket i hans tid som overbibliotekar, og længere op i tiden er det ikke lykkedes at følge samlingen.

Sideløbende med disse større eller mindre udskillelser blev der afleveret småportioner til *universitetsbiblioteket*. Det skete tilsyneladende på uformel vis, og nogle få notater herom fra årene mellem 1844 og 1886 er vel nærmest bevaret ved et tilfælde (nedenfor nr. 13). De kaster i hvert fald ikke lys over et forhold, der omtales i universitetsbibliotekets årsberetning for 1890-91, men iøvrigt ikke berøres i årsberetningerne for Kgl. Bibl. Overbibliotekar Birket Smith gengav her en indstilling til Konsistorium, hvori han oplyste, at universitetsbibliotekets dubletter var blevet sorteret i to dele, en der omfattede de bedre bøger, som det ville kunne betale sig at katalogisere og sætte på auktion, og en med småskrifter og bøger af ringe værdi, der bedst kunne afhændes en bloc, eventuelt til makulaturprisen. De sidstnævnte burde Kgl. Bibl. se på forinden: 'Det store kongelige Bibliothek har nemlig i flere Aar stillet Alt, hvad det selv fik af danske Doubletter til Universitetsbibliothekets Raadighed, og vi have ad denne Vej gratis erhvervet et ikke ringe Antal Smaaskrifter, som vi ellers maaske i dyre Domme maatte have kjøbt paa Auktioner. Jeg mener nu, at der var en passende Lejlighed til at gjøre Gjengæld, og beder derfor Konsistorium om Tilladelse til at lade det kongelige Bibliothek faae Lejlighed

⁵⁰ Erik Nørr smst. med henvisning til Kultusministeriets 3. Kontor, journalsag K 400 1866.

til at gennemse de nævnte Skrifter, som skulle sælges under Et, og deraf udtage, hvad det maatte mangle'. Tilladelsen blev givet, og Kgl. Bibl. benyttede lejligheden til at udtage det overraskende høje antal af ca. 300 skrifter, ifølge Birket Smith dog 'væsentlig mindre, danske Tryk, som det manglede'.⁵¹

Om nu også *alt*, hvad Kgl. Bibl. fik af danske dubletter, blev stillet til universitetsbibliotekets rådighed, er vel tvivlsomt, for det var fortsat praksis at henlægge det ekstra eksemplar af de pligtafleverede bøger i en særlig dubletsamling, hvorfra der i påkommende tilfælde hentes erstatning for bortkomne eller nedslidte eksemplarer i hovedsamlingen. Der var sikkert tale om, at universitetsbiblioteket fik lejlighed til at gennemse hylder med dubletter fremkommet på anden måde, nylig opdaget i bogsamlingen eller indgået ved køb eller gave, inden de blev overført til dubletsamlingen af bøger, der skulle udskilles.

Den danske samling med uindbundne dubletter fra bogtrykkernes pligtaflevering, der gik tilbage til begyndelsen af 1800-tallet, havde sin egen ubønhørlige vækst. Den medførte stigende pladsproblemer for det i forvejen overfyldte bibliotek, og Chr. Bruun fremsatte da tanken, at samlingen kunne finde anvendelse ved oprettelsen af et større provinsbibliotek i Århus. Jan. 1892 skrev han herom til ministeriet:

'Disse [pligtafleverede] Dupletter opbevaredes tidligere i Bibliotheks-Bygningen, men da det egentlige Bibliothek krævede udvidet Plads, blev Dupletsamlingen flyttet over til et af Lofterne i Proviantgaarden. Dette skete 1884, og det formodedes, at der i dette nye Lokale vilde være Plads til at tage imod Literaturen det 19. Aarhundrede ud, en Formodning som aldeles bestemt ikke vil blive opfyldt, saa at der altsaa allerede om nogle Aar maa tænkes paa at skaffe et nyt Rum til disse Dupletter, - hvis der ikke forinden gjøres en anden Anvendelse af dem.

Samlingen bestaaer nu, foruden af Aviserne fra dette Aarhundrede - ja nogle af dem gaa helt ned i forrige Aarhundrede - af 1049 Pakker. Der er skrevet et Seddel-Katalog over deres Indhold betegnet ved Nummere, og Nummer-Tallet er nu steget til 94.630, dog ere Dele af et Værk, som er udkommet i Løbet af flere Aar, betegnede med hver sit Nummer. Det vil heraf kunne sluttet, at det er en Bogsamling af meget betydelig Værdi, her er Tale om.

Den Tanke jeg altsaa har havt og herved bringer frem for det høje

⁵¹ *Aarbog for Københavns Universitet etc. 1890-91*, Kbh. 1892, s. 698. - Ifølge gavebogen for 1884-94, F 60 i KBs arkiv, var hovedparten af trykkene separate tryk af forordninger.

Ministerium for Kirke- og Undervisningsvæsenet, gaaer da ud paa at anvende det store kongelige Bibliotheks Dupletsamling af den danske Literatur til dermed at oprette et større Provindsbibliothek i Aarhus'.⁵²

Skrivelsen blev en vigtig brik i sagen, der førte til tilblivelsen af provinsbiblioteket, senere *Statsbiblioteket i Århus*. Hertil overførtes samlingen i årene 1898-1900, hvor de nu godt 100.000 numre blev indbundet eller ordnet som småtryk og dermed unægtelig fik en bedre skæbne end at henligge ubenyttede på et loft. Facaden som velgører fik dog nogle skrammer hen ad vejen. Inden oversendelsen havde Kgl. Bibl. frasortet en række værker og håndbøger, som det havde brug for at dublere, men lod sig ikke nøje hermed. Da H.O. Lange 1901 afløste Chr. Bruun som overbibliotekar, fandt han, at bibliotekets interesser ikke var tilstrækkelig tilgodeset og ønskede det forbeholdt endnu en række væsentlige dubletter. Efter at bøgerne var sendt til Århus, forlangte han vigtige bøger og tidsskrifter leveret tilbage under henvisning til, at Kgl. Bibl. selv behøvede dem. 'Illustreret Tidende', 'Historisk Tidsskrift' og 'Tilskueren', alle skrifter af Søren Kierkegaard, Georg Brandes, Darwin, Kr. Erslev og meget mere måtte så turen retur til København (fortegnelse over de tilbagekrævede dubletter i F 97). Det var en noget pinlig kontramanoevr, som overbibliotekaren i Århus måtte finde sig i, men ikke underligt fik ham til at ømme sig.⁵³

6. Ca. 1900-1930: De nye danske dubletter. Afslutning

Enkelte værdifulde dubletter i den udenlandske bogsamling er senere udskilt i forbindelse med antikvariske byttehandler, f.eks. når pengene ikke slog til ved erhvervelsen af en sjælden inkunabel, men udenlandske dubletter fremkommet i dette århundrede er normalt blevet afhændet som gave eller indgået i international byttevirksomhed. Efter H.O. Langes ønske fastsatte den fra 1902 gældende pligtafleveringslov stadig aflevering af to eksemplarer, for at der kunne være et eksemplar i reserve, hvis brugseksemplaret bortkom eller blev nedslidt, for visse håndbøgers vedkommende desuden til brug på læsesalen. Men dette var selvsagt kun nødvendigt for en mindre del af bøgerne, og da omfanget af de afleveringspligtige tryksagskategorier fra 1902 var betydeligt udvidet, opstod der endnu en gang pladsproblemer, som 1927 førte til en ny pligtafleveringslov, hvorefter kategorierne af tryksager

⁵² Kultusministeriets 3. Kontor, 1892 journalsag nr. 33, Rigsarkivet.

⁵³ Emanuel Sejr: *Statsbiblioteket. Forhistorie og Tilblivelse*, Århus 1963, s. 65-67.

atter blev reduceret og antallet nedsat til kun ét af hvert tryk. Allerede 1916 var avisdoubletterne afleveret til Århus, og 1930 og følgende år blev der holdt rettergang over de mange danske bogdoubletter, som havde ophobet sig for årene 1902-27. Overbibliotekaren, nu Carl S. Petersen, lod dem dele i tre portioner. Den første bestod af den mere værdifulde eller særlig benyttede litteratur, som biblioteket fortsat ønskede at holde i reserve. Den anden skønnedes egnet for folkebiblioteker og blev afgivet til *Statens Bibliotekstilsyn*, som lod noget af samlingen gå videre til det nyoprettede biblioteksvæsen på *Grønland*. Desuden sammensatte biblioteket selv boggaver til foreninger af danske i *Argentina* og *Canada*. Resten blev kasseret.⁵⁴ Få år før var der foretaget en omfattende kassation af samtlige doubletter af småtrykkene, en samling som ikke var blevet mindre af, at der 1911 fra Kongens håndbibliotek modtoges en mængde fint indbundne love og beretninger fra foreninger og selskaber.⁵⁵ Efter at pligtafleveringen til Kgl. Bibl. af de såkaldte aftryksblade var bragt til ophør 1939, skaffede man sig ligeledes af med, hvad der havde ophobet sig af disse, ved at tilbyde dem til *folkebibliotekerne i købstæderne* og derpå kassere resten.⁵⁶

Det tør hævdes, at Det kongelige Biblioteks historie ikke blot handler om tilvækst, katalogisering og benyttelse, men også om dets besværlige, men ikke uforskyldte rolle som langsigtet bogfordelingscentral. Betragtelige ressourcer har i tidens løb været anvendt på frasortering og som regel registrering af overskydende bøger foruden andre trykkategorier, som her er ladt uomtalt. På grund af mere eller mindre velmotiverede bestemmelser om aflevering af tryksager i 2-5 eksemplarer 1697-1927 har pligtafleveringen i et samlet tilbageblik forårsaget de fleste doubletter, vel næppe mindre end ca. 150.000 bøger og skrifter plus en mængde nyere småtryk: vægten af de midt i 1920'erne kasserede småtryksdoubletter opgjordes til 15 tons. Hvad der sagt i parentes langt blev overgået ved en kassation, der 1996 foretoges af doubleteksemplarerne af de københavnske dagblade, som fremkom ved sammenslutningen af universitetsbiblioteket i Fiolstræde og Kgl. Bibl.

⁵⁴ Aarsberetning for Det kongelige Bibliotek for Finansaarene 1929/30-1942/43, Kbh. 1946, s. 19-21 og 72; jvf. om Grønland Erik Allerslev Jensen: "Til Bibliotekssagens Fremme". *Træk af Bibliotekstilsynets Virksomhed indtil 1970*, Kbh. 1985, s. 156. I 1931 opnåede biblioteket ministeriel tilladelse til at inkassere indtægten ved salget af de doubletter, der gik i papirmøllen, KBs arkiv A 9 nr. 4416.

⁵⁵ Ehrencron-Müller (note 41), s. 180 (i særtryk s. 15).

⁵⁶ Kassationen afsluttedes 1943, *Aarsberetning 1929/30-1942/43* (note 54), s. 21.

- 48 tons!⁵⁷ En opgørelse af den øvrige dubletmængde - den der løbende opstod ved køb og gave - forudsætter, at der anslås nogle tal for udskillelser, hvis omfang ikke er nærmere kendt. Forsigtigt beregnet fører en optælling frem til, at denne delmængde fra Frederik IIIs tid til udgangen af 1800-tallet har beløbet sig til mindst 70.000 bind.

Dubletterne var noget, 'der fulgte med' og kostede gennemgående biblioteket mere i administration end i anskaffelse. Det kan for den ældre bestands vedkommende beklages, at dele af en kulturarv blev splittet og i visse tilfælde er gået tabt, men sådan har de fleste gamle biblioteker måttet økonomisere med deres samlinger.⁵⁸ Snarere kan det vel bebrejdes de ansvarlige ledere, at de i deres nidkærhed for at komme af med dubletter eller for at få anbragt de enkelte skrifter på deres rette fysiske plads i katalogsystemet har lemlæstet bøger og foretaget hårdhændede slagtninger af samlingsbind, uden at den oprindelige sammenhæng er noteret, men kun i heldigste fald lader sig rekonstruere.⁵⁹ På creditsiden står lejlighedsvis indtægter ved salg og af og til erhvervelser ved bytte, men først og fremmest en omfattende pleje af bestanden i form af løbende udskiftning af ringe eller gode eksemplarer med bedre eller de allerbedste. Undervejs har adskillige andre biblioteker lukreret af større eller mindre, til tider betydelige, overdragelser.

⁵⁷ *Betænkning vedrørende Statens Biblioteksvæsen*, Kbh. 1927, s. 76, og *Årsberetning 1996*, Det kongelige Bibliotek 1997, s. 16; jvf. s. 14 om opløsningen af den i 1930 skåned og senere videreførte samling af danske dubletter, som biblioteket holdt i reserve.

⁵⁸ Se for de svenske bibliotekers vedkommende O. Walde: *Storhetstidens litterära krigsbyten II*, Upps. 1920, s. 441-51.

⁵⁹ Et eksempel på et bind skåret over i to (bevarede) dele er vist i *Fund og Forskning* 34, 1995, s. 68. Sammenhængen og dermed proveniensen af anden del har kun kunnet bestemmes ad arkivalisk vej. For talrige andre eksemplarer, der stammer fra slagtede bind, er det som oftest umuligt at bestemme proveniensen.

Oversigt over bevarede dubletfortegnelser

1.

Libri superflui dateret 1663 / 1671 (KBs arkiv, E 6 A).

[Fotokopi af håndskreven dubletfortegnelse bevidnet af Marcus Meibom og Peder Schumacher 18. juli 1663 som led i overleveringsforretningen, da sidstnævnte overtog stillingen som bibliotekar. Desuden er uden underskrift påtegnet datoen 4. jan. 1671, der var den dag, da Willem Worm som Schumachers efterfølger bevidnede rigtigheden af bibliotekets hovedkataloger. Originalen findes blandt de Griffenfeldske sager i Rigsarkivet, fordi Christian V 1671 skænkede bøgerne til Schumacher, der snart efter tog navnet Griffenfeld. Da Worm 5. juli 1672 fik endelig ordre om at udlevere dubletterne, befaledes det, 'at du deraf de best conditionerede Exemplaria for os sielf beholder og hannem de øfrige med forderligste tilstillen' (Sjællandske Tegnelser, Rigsarkivet). Den nummererede fortegnelse består hovedsagelig af udenlandske bøger og værker fra 15-1600-tallet og omfatter 388 folianter, 381 kvarter, 276 oktaver og 119 duodecer samt 7 uindbundne bøger og 7 fascikler med småskrifter, ialt 1178 numre. Nogle få bøger angives indbundet i fløj, og en halv snes titler forelå i to eller flere eksemplarer].

2.

Catalogus Selectiorum omnis generis variiqve idiomatis Librorum, quorum Auctio, Volente Deo, habebitur d. [tom plads] Novembr. A[nno] MDCCXXIII [tilskrevet med blæk: Ex Bibl. Regia]. Hafniæ. 8vo.

[To eksemplarer med indskudte blade, hvorpå der er tilskrevet købere og priser, i Danske Afdelings bogsamling (sign. 50-70-8). Ifølge navnepåtegninger har det ene eksemplar tilhørt Marcus Wøldike, daværende famulus ved Kgl. Bibl. (eks. 1), og det andet Bertel Taulov (eks. 2). I Taulovs eksemplar er beløbene talt sammen side for side, i Wøldikes desuden løbende adderet for sluttelig at ende med beløbet, som hele auktionen indbragte, ialt 3515 rdl. Derudover forekommer der mindre varianter i tilskrifterne, oftest sådan at disse er lidt fyldigere i eks. 2. Katalogen omfatter 1205 folianter, 499 kvarter, 642 oktaver og 209 duodecer, ialt 2555 numre. Inden for de enkelte formater er titlerne anført i vilkårlig orden. De fleste omhandler historiske emner. Som oplyst i note 4 blev auktionen ikke iværksat før marts 1724].

[Om en ikke bevaret katalog over en auktion over danske dubletter afholdt 18. april 1735 se ovenfor s. 21].

3.

Catalogus paa adskillige gode og tildeels rare Bøger, som ved offentlig Auction skal sælges udi det kgl. Waisenhus d. 27. Febr. og følgende Dage. Saavel som og Catalogus paa en Deel ... Mynter, Medailler og andre Penge ... Kbh. 1742. 4to. [To eksemplarer med indskudte blade, hvorpå der er tilskrevet købere og priser, i KBs arkiv, E 23. Eksemplaret i Danske Afdelings bogsamling er registreret som anonym auktionskatalog, hvilket har medført, at katalogen heller ikke er registreret under Kgl. Bibl. i 'Bibliotheca Danica'. Bøgerne findes i katalogens første del, der omfatter 84 folianter, 104 kvarter, 616 oktaver og 113 duodecer, ialt 917 numre, der indbragte 250 rdl. Den i anden del registrerede samling mønter og medaljer er ligeledes uden angivelse af proveniens, men måske dubletter fra det kgl. møntkabinet].

4.

Catalogus over En Deel saavel bundne, som uindbundne Bøger i adskillige Sprog og Videnskaber, hvorblandt mange henhørende til den nordiske Litteratur, som Tirsdagen den 6 Maj og følgende Dage ved offentlig Auction blive bortsolgte i Hr. Assistent Eegholms Gaard paa store Købmagergade No. 99. Betalingen erlægges til bemeldte h. Eegholm, hos hvem ogsaa Catalogi ere at bekomme. Kbh. 1783. 8vo.

[To eksemplarer, et i Danske Afdelings bogsamling (sign. 50-70-8) og et med indskudte blade, hvorpå der er tilskrevet købere og priser, i KBs arkiv, E 62. Nettoudbyttet blev ca. 1000 rdl. Katalogen omfatter 403 indbundne og 72 uindbundne folianter, 1272 indbundne og 412 uindbundne kvarter samt 91 indbundne og 90 uindbundne oktaver m.v., dvs. 1766 indbundne og 574 uindbundne, ialt 2340 numre].

5.

Fortegnelse paa endeel saavel indbundne som uindbundne Bøger i adskillige Sprog og Videnskaber, hvorblandt mange henhørende til den nordiske Litteratur, som Mandagen den 13de Novbr. førstkommande om Formiddagen Klokk. 9 og følgende Dage ved Auction skal bortsælges hos Boghandler Hegelund i store Færgestræde No. 37. Betalingen erlægges ved Imodtagelsen af Bøgerne, eller, naar det forlanges, til Procurator Rasmus Top i lille Kongensgade No. 98. Kbh. 1786. 8vo.

[To eksemplarer, et i Danske Afdelings bogsamling (sign. 50-70-8) og et med indskudte blade, hvorpå der er tilskrevet købere og priser, i KBs arkiv, E 62. Priserne er sammentalt, og i et vedlagt regnskab på to blade er udgifterne fratrasket slutsummen, $1199 \div 141 = 1058$ rdl. Katalogen

omfatter 202 indbundne og 72 uindbundne folianter, 541 indbundne og 205 uindbundne kvarter samt 791 indbundne og 2666 uindbundne oktaver m.v., dvs. 1534 indbundne og 2943 uindbundne, ialt 4477 numre. Nogle af numrene består af flere eksemplarer, således uindbunden oktav nr. 2665 af en pakke med Jørgen Carstens Blochs 'Dissertatio inauguralis de Palma', Kbh. 1767, i 200 eksemplarer, åbenbart et restoplæg som biblioteket havde overtaget. Til sidst i katalogen to nye engelske kufferter, som er medtaget i regnskabsopgørelsen og altså også har tilhørt biblioteket].

6.

A Catalogue of Books; to which is added a Supplement, containing the Duplicates of the King of Denmark's Library at Copenhagen. Now on Sale (for ready Money) at W. Laing's, Bookseller, Head of Canongate, Edinburgh. 1800. 8vo. [Eksemplar i Danske Afdelings bogsamling (sign. 50-70-8). Det oplyses s. 140, at dubletterne var fremkommet ved Kgl. Bibl.s erhvervelse af Suhms bibliotek, 'from which the following Supplement has been selected as most congenial to the literary taste of this country'. Dubletterne anføres s. 141-64 og består af 158 folianter, 271 kvarter og 272 oktaver m.v., ialt 701 numre. Adskillige numre omfatter dog to eller flere bind, så antallet af bind løber op mod ca. 1500. Katalogen er nærmere omtalt i 'Magasin' 10:3, 1995, s. 52-56].

7.

Fortegnelse over 98 dubletter skænket til universitetsbiblioteket i København 1813 (KBs arkiv, journalsag A 8 nr. 1548).

[Af vedlagte skrivelser fremgår, at gaven var foranlediget af en henvendelse om at få universitetsbibliotekets 'aldeles ubetydelige Hjælpes-kilder' suppleret med tripletter af de bøger, som var sendt til Norge. Der omtales en anden fortegnelse over bøger, som returneredes, fordi de allerede fandtes i universitetsbiblioteket].

8.

Fortegnelse over 534 dubletter skænket til stiftsbiblioteket i Ålborg 1821 (seddelfortegnelse i KBs arkiv, F 93).

[Hovedsagelig udenlandske tryk fra ca. 1530 til 1800, de fleste fra 1700-tallet. Gaven var den anden af ialt tre forsendelser. Over de to andre fra 1819 og 1823 rummer arkivet ingen fortegnelse, men de er formentlig registreret i stiftsbibliotekets tilvækstsprotokol, der er bevaret i Ålborg Katedralskole (Kjeld Galster (note 36), s. 7)].

9.

Fortegnelse over 158 dubletter skænket til stiftsbiblioteket i Reykjavik 1827 (seddelfortegnelse i KBs arkiv, F 92).

[Hovedsagelig danske bøger trykt efter ca. 1800. På første seddel er noteret med blyant: '29. Mai 1827 / afleverede til Rafn'. Som nævnt i note 38 bestod gaven af 569 bind, og da seddelfortegnelsen kun rummer 158 nr. (bind) i oktavformat, er den ganske åbenbart ufuldstændig. I Landsbókasafn Islands findes ingen fortegnelse bevaret overhovedet (venligt oplyst af forskningsbibliotekar Örn Hrafnkelsson, Landsbókasafn Islands)].

10.

Fortegnelse over 45 botaniske dubletter afleveret til Botanisk Haves bibliotek 1830 i bytte mod andre bøger (KBs arkiv, journalsag A 8 nr. 620).

[De fleste er bøger fra 16-1700-tallet, formentlig ret værdifulde. I en følgeskrivelse blev modtageren bedt om heraf kun at udtage bøger, som biblioteket manglede. Modydelsen i form af naturvidenskabelige skrifter er omtalt i journalsag A 8 nr. 660 og bestod af dubletter dels fra Botanisk Haves bibliotek, dels fra botanikeren professor J.W. Hornemanns private bibliotek].

11.

Fortegnelse over en betydelig Samling, tildeels gamle og sjeldne Bøger, hørende til forskjellige Videnskabsfag, som bortsælges ved offentlig Auction Mandagen d. 6. Sept. og følgende Dage. Kbh. 1836. 8vo. - [Findes også med titelblad på latin:] Index librorum duplorum, inter quos Palæotypi haud pauci A. 1500 antiquiores, ex Bibliotheca Regia Hafniensi, publica auctione lege dividendorum d. VI et sequ. Sept. 1836. Hafniæ 1836.

[Datoen blev udskudt til 13. sept. og auktionen afholdt på bibliotekets læsesal. På bagsiden af det danske titelblad står anført salgskonditionerne og hvem der modtog kommissioner, bl.a. bibliotekar J.A. Bølling. På bagsiden af det latinske titelblad findes kun oplyst, hvem der modtog kommissioner. Eksemplar med latinsk titelblad i Danske Afdelings bogsamling (sign. 50-70-8), med dansk titelblad i det tidligere universitetsbibliotek (sign. I 1745 8vo). Katalogen omfatter (medregnet Appendix) 930 folianter, 3026 kvarter og 6907 oktaver m.v., ialt 10.863 numre. Heraf udgør de på det latinske titelblad annoncerede palæotyper eller inkunabler selvstændige afsnit med 95 numre i folio (s. 1-8) og 15 numre i kvart (s. 47-48), men enkelte inkunabler fore-

kommer også under de pågældende faggrupper. Som anført s. 44 indbragte salget 2503 rdl., mens auktionsomkostningerne beløb sig til ca. 220 rdl. plus udgiften til katalogens trykning. Vedlagt auktionsregnskabet i journalsag A 8 nr. 1548 er diverse kvitteringer for udførte kommissioner samt kvitteringer for gratialer til bibliotekspersonalet, hvortil ca. en fjerdedel af overskudet blev anvendt].

12.

Fortegnelse over ca. 90 danske dubletter skænket til Foreningen (Selskabet) for det danske Sprogs Udbredelse i Hertugdømmet Slesvig 1841 (KBs arkiv, journalsag A 8 nr. 1040, jvf. nr. 1039).

[Hovedsagelig nyere litteratur bestående af bøger, 'egnet til almuelæsning'. Den pågældende forening er vistnok identisk med den i 1839 stiftede 'Foreningen til dansk Læsnings Fremme i Slesvig', jvf. ovenfor note 42).

13.

Fortegnelser over dubletter skænket til universitetsbiblioteket i Kiel 1843 og 1846 (KBs arkiv, henholdsvis journalsag A 8 nr. 1123 og 1548).

[Den første fortegnelse er på 154 numre og omfatter danske og udenlandske bøger fra 17-1800-tallet. Ifølge Bülck (note 19), s. 238, udgjorde de over 250 bind. Den anden er på 52 numre og omfatter danske bøger trykt ca. 1800-46].

14.

Fortegnelser over diverse små dubletafgivelser til universitetsbiblioteket i København 1844-86 (KBs arkiv, F 95).

[Både omfang og indhold er ubetydeligt; en stor del af de anførte skrifter er norske].

15.

Fortegnelse over 212 dubletter skænket til stiftsbiblioteket i Reykjavik 1846 (KBs arkiv, journalsag A 8 nr. 1548).

[Skænket ifølge kgl. resolution 23. juli 1845 (journalsag A 8 nr. 1158, jvf. den i note 45 angivne kilde). Bøgerne var udtaget under et besøg af en islandsk repræsentant, Jón Sigurdsson, og bestod af danske og udenlandske bøger trykt ca. 1750-1830. En fortegnelse over bøgerne dateret 1. maj 1846 findes også i Landsbókasafn Islands (venligt oplyst af forskningsbibliotekar Örn Hrafnkelsson, Landsbókasafn Islands)].

16.

Fortegnelser over dubletter skænket til Kongens Klub i Flenborg 1857 og 1861 (seddelfortegnelser i KBs arkiv, F 93).

[Tilsammen ca. 250 numre med danske og udenlandske bøger ca. 1750-1840, men i den sidste aflevering også enkelte danske tryk fra 1600-tallet. Korrespondance herom i journalsag A 8 nr. 1389 og 1395. Kongens Klub var en læseforening, hvorfra en del af bøgerne i begyndelsen af 1920'erne havnede i Flensborghus Bogsamling (Henningsen og Hamre (note 42), s. 18)].

17.

Fortegnelse over ca. 100 dubletter skænket til amtsbiblioteket på Færøerne 1858 (seddelfortegnelse i KBs arkiv, F 93).

[Danske og udenlandske bøger fra 17-1800-tallet foranlediget afleveret af en henvendelse fra amtmanden på Færøerne 1856, se journalsag A 8 nr. 1388 og 1396].

18.

Fortegnelse over ca. 120 dubletter skænket til stiftsbiblioteket i Reykjavik 1860 (seddelfortegnelse i KBs arkiv, F 92).

[Danske og udenlandske bøger tilbage til begyndelsen af 1500-tallet i ca. 220 bind. Ligesom nr. 20 afleveret i henhold til resolutionen omtalt under nr. 15, men først efter flere rykkerskrivelser fra Island, se journalsag A 8 nr. 1314, 1422, 1440, 1447 og 1514. En fortegnelse findes også i Landsbókasafn Islands (venligt meddelt af Örn Hrafnkels-son, Landsbókasafn Islands)].

19.

Fortegnelse over afgangne Overretsprocurator Krafts Bogsamling, bestaaende af Værker, især af juridisk, statistisk, politisk og æsthetisk Indhold; afgangne Geheimeraad P.G. Bangs Bogsamling og endeel Doubletter fra det store kgl. Bibliothek, som sælges ved Auction Torsdagen den 5te September førstk. og følgende Dage, mod Betaling til Overretsprocurator Winther, Vestergade Nr. 2. Kbh. 1861. 8vo.

[Eksemplar i Danske Afdelings bogsamling (sign. 51-167-8/Udtaget Smaatryk). S. 39-72: Fortegnelse over Doubletter af det store kgl. Bibliothek (med overskriften: Retsvidenskab). Katalogen omfatter 22 folianter, 259 kvarter og 334 oktaver, ialt 615 numre med retsvidensabelig litteratur, hovedsagelig af ældre dato tilbage til 1519, men dog med godt et halvhundrede titler trykt ca. 1800-50. Flere værker ses at

have været ukomplette. Salget indbragte 43 rigsdaler, men fratrukket omkostninger, herunder 26 rdl. for trykningen af de pågældende 2 ark, blev nettoudbyttet kun 7 rdl., jvf. ovenfor s. 48].

20.

Fortegnelse over 2200 dubletter skænket til stiftsbiblioteket i Reykjavik 1868 (seddelfortegnelse i KBs arkiv, F 92)

[Ifølge kvittering okt. 1869 i journalsag A 9 nr. 375 manglede 12 af numrene. - En værdifuld samling danske og udenlandske bøger tilbage til 1500-tallet med enkelte inkunabler fra 1490'erne. Adskillige numre er i flere bind, så gaven løb op på 3293 bind, se Jón Jacobson: *Landsbókasafn Íslands 1818-1918. Minningarrit*, Reykjavik 1920, s. 97. - Fra denne og tidligere gaver er mellem bøger med anden proveniens registreret en halv snes bøger trykt ca. 1490-1550 i Pétur Sigurdsson: *Elztu Bækur i Landsbókasafni Íslands árid 1940, Ritaukaskrá Landsbókasafnsins 1939*, s. 56-60. Denne fortegnelse er dog ikke fuldstændig og rummer f.eks. ikke nogle teologiske bøger af A. Karlstadt, trykt 1520-25, som angiveligt fulgte med 1860-sendingen].

21.

Fortegnelse over ca. 85 dubletter skænket til stiftsbiblioteket i Viborg 1868 (KBs arkiv, journalsag A 9 nr. 394-94b; jvf. nr. 316).

[Danske og udenlandske bøger trykt ca. 1780-1860. Fortegnelsen forelå nov. 1868; kvitteringen er dateret febr. 1869].

22.

Fortegnelse over ca. 100 dubletter skænket til Aarhus Katedralskole 1880 (KBs arkiv, journalsag A 9 nr. 965).

[Hovedsagelig danske og udenlandske bøger trykt i 1800-tallet, men blandt nogle få ældre bøger også et par udenlandske fra 1500-tallet. Udtaget 1879 fra dubletsamlingen af adjunkt Lohse på skolens vegne].

SUMMARY

HARALD ILSØE: *Books that went the other way. The story of what happened to the Royal Library's duplicate books*

From the founding of Frederik III's library in the mid-1600s and up until the early 1800s, the major growth in the collections was accomplished by the acquisition of private libraries in their entirety. The result was that a considerable number of duplicates accumulated in the library, which had to be removed. In this way books which originally came from the same source were spread in many directions, often a gain for other libraries, but also a hindrance to historical research in the provenance of the library's collections. In this investigation the spread of the duplicates is traced from the first removal of duplicates in 1671 up to ca. 1900, when the last remains of old and more recent duplicate backlogs were dealt with. The largest dispersals of duplicates took place in 1730 when the duplicates on hand were donated to the re-establishment of the recently burned-down university library in Copenhagen, and in 1811, when the newly established university library in Oslo received roughly 29,000 books, primarily duplications that had occurred when P. F. Suhm's library was purchased in 1796. Roughly 100,000 duplicates received through the legal deposit from Danish printers formed the basis for the collections of the State Library in Århus when it was founded in 1897. Many others were sold at auctions, the first of which was held in 1724, or were donated to minor libraries in Denmark, the Duchies of Schleswig and Holstein, Iceland and Sweden. A last remnant of foreign books without any commercial value were sold in 1887 for paper shredding.

Over the years the library has removed several historically interesting copies of books, but, on the other hand, by always eliminating the poorer copy in favour of the better one, the holdings have been constantly improved. A survey of what remains of printed and mss. lists of duplicates is found on pp. 55-61.